

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIALNÝCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA**

BAKALÁRSKA PRÁCA

2010

MARGARÉTA JAKUBÍKOVÁ

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA**

RÓMSKE OSOBNOSTI TRENČIANSKÉHO KRAJA

Bakalárska práca

Študijný program: Sociálna práca
Školiace pracovisko: Ústav romologických štúdií
Školiteľ: Doc. PhDr. Jaroslav Balvín, CSs.

2010

Margaréta Jakubíková

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA**

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta : Margaréta Jakubíková

Študijný program:

Študijný odbor:

Typ záverečnej práce:

Jazyk práce:

Meno a priezvisko školiteľa:

Názov:

Anotácia:

Školiace pracovisko:

Vedúci školiaceho pracoviska:

Dátum školiaceho pracoviska:

.....

podpis

**Ďakujem môjmu školiteľovi práce
Doc. PhDr. Jaroslav Balvín, CSc.
Za cenné rady, odborné usmernenie, podporu a pomoc, ktorú mi poskytol pri
vypracovaní bakalárskej práce.**

ABSTRAKT

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,
Katedra: Ústav romologických štúdií. Školiteľ: doc. PhDr. Jaroslav Balvín, CSc.
Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár (Bc.). – Nitra : FSVaZ 2010.

Autorka tejto práce pochádza z Trenčianskeho kraja a preto sa rozhodla, že táto práca bude o významných rómskych osobnostiach z tohto kraja a o pracovných útvaroch pre „cigánov“, asociálne osoby a o zaisťovacích táboroch. Taktiež o zabezpečení opatrení namierených proti rómskemu etniku počas druhej svetovej vojny. Touto prácou by chcela upozorniť hlavne na to, že Rómovia ako obyčajný robotníci sa podieľali na výstavbe hydrocentrály v Dubnici nad Váhom. Autorka sa v práci v prvej kapitole venuje problematike osobnosti človeka. Ako sa z človeka vlastne stáva osobnosť. Ďalej sa zaoberá osobnosťami v rómskej komunite na Slovensku. A aké stopy zanechali tieto osobnosti v minulosti a aj v súčasnosti. Prostredníctvom týchto osobností chce autorka prezentovať bohatstvo rómskej kultúry a jej špecifickosť. Cieľom tejto práce je poukázať na správanie sa jednoduchých Rómov v spoločnosti Nerómov a ukázať aj ich inú tvár a že keď sa dá Rómom príležitosť na vzdelanie, tak dokážu, že aj napriek diskriminácií sa z nich môžu stať veľké osobnosti. Medzi týchto, ktoré to dokázali patria: JUDr. Gustáv Karika, Edita Rihariová a Jozef Lakatoš.

Kľúčové slová: Rómska osobnosť. Rómovia. Cigáni. História Rómov. Kultúra.

ABSTRAKT

JAKUBÍKOVÁ, Margaréta: Romany people of Trenčín region. (The thesis)
Philosopher University in Nitra, Faculty of Social Sciences and Health, Department:
Department of Roma studies. Supervisor: Assoc. PhDr. Balvín Jaroslav,CSc. Level of
qualification: Bachelor (Bc.). - Nitra: FSVaZ 2010

The author of this work comes from the Trenčín Region and decided that this work will be of significant Romanies personalities from this region, labor and services for gypsies and asocial JAKUBÍKOVÁ, Margaréta: Roma people of the Trenčín Region. (Thesis) - Constantine the persons camps, and reinsurance. Also, the security measures directed against the Roma ethnic group during World War II.

This work, like the author noted is showing how the Romanies as the ordinary workers participated in the construction hydrocentrály in Dubnica. The author of this work in the first chapter deals with problems of human personality. As the man actually becomes the character. It then examines the personalities of the Roma community in Slovakia. And what these people have left tracing in the past and today. With these figures the author wants to present a wealth of Roma culture and its specificity. The aim of this work is to highlight the behavior of simple Roma in non-Roma society and show their face, and another that when they give an opportunity for Roma education, so they prove that despite the discrimination of them they become great people. Among those who have demonstrated include: JUDr. Gustáv Karika, Edita Rihariová and Jozef Lakatoš.

Key words:

Roma personality. Roma. Gypsies. History of the Roma. Culture.

OBSAH

ÚVOD

1 RÓMSTVO

- 1.1 Dejiny Rómov
- 1.2 Rómovia všeobecne
- 1.3 Osobnosť z hľadiska psychológie
- 1.4 Rómska osobnosť

2 RÓMSKE OSOBNOSTI TRENČIANSKÉHO KRAJA POSOBIACE V ROZNYCH OBLASTIACH

- 2.1 JUDr. Gustáv Karika
- 2.2 Edita Rihariová
- 2.3 Jozef Lakatoš
- 2.4 Ladislav Fízik
- 2.5 Rómske osobnosti v politike – Klára Orgovánová
- 2.6 Rómske osobnosti v literatúre – Elena Lacková

3 TRENČIANSKÝ KRAJ - VŠEOBECNE

- 3.1 História
- 3.2 Pracovný útvar pre Cigánov a asociálne osoby v Dubnici nad Váhom

4. DISKUSIA

- 4.1 Komparácia názoru rómskej menšiny a realita
- 4.2 Perspektíva do budúcnosti rómskej menšiny

PRÍLOHY

- a** - Rómska osobnosť na Slovensku - Ján Berky Mrenica
- b** - Rómska osobnosť v Európe – Věra Bíla
- c** – Rómska osobnosť vo svete – Charlie Chaplin

ÚVOD

„Veľké osobnosti vždy narážali na odpor priemerných ľudí. Priemerná osobnosť nie je schopná rozumieť človeku, ktorý odmietol slepo sa držať konvenčných zvyklostí a namiesto toho sa rozhodol vyjadrovať svoj názor odvážne a úprimne“ (Albert Einstein)

Cieľom tejto práce je dať do popredia rómske osobnosti Trenčianskeho kraja. Nakoľko v mojom blízkom okolí miest Topoľčany a Partizánske nebol nikto taký, ktorého by som za osobnosť mohla pokladať. Po dohode s mojím školiteľom, sme dospeli k tomu, že nakoľko v spomínaných mestách, ktoré patria pod Trenčiansky kraj, sa zadanie mojej témy zmenilo na Osobnosti Trenčianskeho kraja. Táto úloha tiež nebola jednoduchá, ale po preštudovaní veľa materiálov a po stretnutí sa s významnými rómskymi osobnosťami, ale aj s jednoduchými ľuďmi rómskeho pôvodu.

Každý má inú predstavu o osobnosti, u veľa ľudí vzbudzuje toto slovo rešpekt, pretože sa predpokladá, že daný človek už pre túto spoločnosť veľa urobil. Ale je to aj naopak, pretože každá spoločnosť tieto osobnosti formuje aj ovplyvňuje. Pri písaní bakalárskej práce mi veľa pomohli ľudia z tejto oblasti, o ktorých v tejto práci aj píše. Stretla som sa aj s opačnou reakciou, kedy mnou oslovení ľudia nesúhlasili s tým, aby som o nich písala. Táto reakcia ma zaskočila, pretože som ich chcela vyzdvihnúť a dať do popredia ako osobnosti, ktoré niečo dokázali pre spoločnosť.

Rómsku osobnosť charakterizuje hlavne to, že chcú niečo dokázať vo svojej komunite. Rómovia väčšinou prezentujú svoj talent ako nadaný hudobníci, ale aj tanečníci. Väčšia časť z nich sa s takýmto talentom už rodí a vo väčšine prípadoch sa snažia tento talent aj rozvíjať. Veľa z nich sa takýmto spôsobom aj živí. Ich kultúra je výnimočná a nezameniteľná a nedá sa porovnávať so žiadnou inou.

Rómovia majú svoje zastúpenie aj vo verejnom živote, v politickej sfére a kultúre. V politiky sú najznámejšie mená ako Klára Orgovánová, Alexander Patkoló a Anina Botošová. V kultúrnom živote patrí medzi najvýznamnejších rómskych predstaviteľov hlavne Ján Berky Mrenica, Věra Bíla, a Pišta Dankó.

1 RÓMSTVO

Ľudia na celom svete vedú a žijú svoj život v dobrom i v zlom. I Rómovia vedú a žijú svoj život, ktorému hovoria rómstvo. Rómstvo ide s človekom od útleho veku až po starobu. Človek rastie, učí sa a berie si príklad od svojho otca a matky. Rómske zvyky, správanie a tiež materinský jazyk si vstupuje do pamäti a v zrelom veku to potom všetko zužitkuje medzi Rómami tak, aby o ňom nik nerozprával, že nevie viesť svoje rómstvo. Rómstvo ide s Rómom počas celého života. Ak sa má udržať, musia sa dodržiavať a čítať rómske zvyky, bez ktorých by sme rómstvo nemohli žiť. K tomu sa dá dodať, že človek nie všetko vie. Pravda je taká, že človek sa učí celý život. Rómstvo to je niekoľko zásad, ktoré sa musia žiť tak, aby sa o Rómoch vedelo.

Sú to: U olašských Rómov jazyk, reč, kmotrovstvo, krst, zásnuby, svadba, rómsky súd, vzťah k najbližšej a vzdialenej rodine, úcta, vinš, pieseň, tanec, obliekanie a rómske mená. Bez týchto jednotlivých bodov, by sa rómstvo nemohlo udržať, no a to by už neboli olašskí Rómovia.

Človek (Róm) sa už s rómstvom rodí, pretože prichádza na svet do olašskej rodiny. S Rómom rómstvo ide ako rastie, dospieva a starne. Vede svoj život tak, aby sa medzi Rómami presadil. Olašskí Rómovia venujú veľkú pozornosť tomu, ako Róm žije a vedie svoje rómstvo medzi rómskymi predstaviteľmi, ktorí usádzajú do čelných miest rómskych súdov, pretože tam sa rómstvo preukazuje najlepšie. Ostatní Rómovia potom o takých Rómoch tvrdia, že sú dobrí a dobre vedú svoje rómstvo. Nerómovia majú jedno príslovie: „Vtáka spoznáš po perí a človeka po reči!“ Toto príslovie platí aj medzi Rómami, pretože uznávajú jeden druhého i podľa toho, aké majú názory na jednotlivé problémy. V našom spoločenstve platí toto príslovie: „Sto Rómov, sto zvyklostí!“ Aj v tomto prísloví je dosť pravdy, pretože Rómovia nie sú rovnakí, preto by sa olašskí Rómovia mali viac stretávať, aby mohli spoznávať zvyky ostatných Rómov. Róm nemôže druhému upierať jeho spôsob života, ktorý však musí byť v jeho základoch rovnaký pre všetkých Rómov (Stojka, Pivoň, 2003, s. 6).

1.1 DEJINY RÓMOV

O pravlasti Rómov

O pôvode Rómov dodnes kolujú rôzne predstavy. Dlhú dobu sa tvrdilo, že Rómovia pochádzajú z Egypta. Avšak už koncom 18. storočia sa na základe komparatívnej lingvistiky preukázalo, že pravlast'ou Rómov je indický subkontinent. Širšie výskumy ukázali, že patrili k chudobnej skupine obyvateľstva, ktorá žila kočovným spôsobom: živobytie si zaobstarávali kováčstvom, spracúvaním kože, hliny, dreva a prútia (výrobou metiel a košíkov), chovom a predajom koní, alebo ostatných zabávali hudbou a tancom. Vedci sa domnievajú, že v Indii patrili ku skupine Dómov, ktorí tam žijú dodnes.

V priebehu 9. a 10. storočia opúšťali predkovia dnešných Rómov Indiu a v jednotlivých skupinách putovali cez Perziu, Arméniu a Malú Áziu na európsky kontinent. O dôvodoch zatiaľ existujú iba hypotézy, migračné vlny mohli súvisieť s potrebou hľadať a rozširovať okruh záujemcov o ich výrobky a služby, podnetom mohlo byť i hľadanie lepšieho živobytia v oblastiach, ktoré majú priaznivejšie klimatické podmienky, ale dôvody mohli byť aj vonkajšie, expanzia iných kmeňov do Indie (napr. mongolských, či arabských 6. – 7. storočia). Po prechode cez perzskú ríšu sa predkovia Rómov zdržali istý čas v Arménii. Početnejšia časť prechádzala Malou Áziou do dnešného Grécka. Menšia časť pokračovala cez dnešnú Sýriu (tam sa dodnes označujú termínom Dómovia) a cez Sinajský polostrov na africký kontinent. Po prechode cez perzskú ríšu sa predkovia Rómov zdržali istý čas v Arménii. Početnejšia časť prechádzala Malou Áziou do dnešného Grécka. Menšia časť pokračovala cez dnešnú Sýriu (tam sa dodnes označujú termínom Dómovia) a cez Sinajský polostrov na africký kontinent.

Pomenovania Rómov I.

Keď predkovia dnešných Rómov prechádzali v 12. a 13. storočí cez Európu, predstavovali sa ako kniežatá z Malého Egypta. Preto ich začali označovať ako „egyptský ľud“, „Egypt'ania“.

Tento domnelý pôvod sa stal základom pomenovaní Ejiftoš, Gyptioi (grécky), Egyptianos, dnes Gitanos (španielsky), Efyptenarin, Gyptenaers (holandsky), Egyptians, dnes Gypsies (anglicky). Maďari používali označenie Pháreo-népe (faraónov ľud), v oblasti

severovýchodného Slovenska ich dodnes hanlivo nazývajú "farahúni". Skutočnosť, prečo sa putujúci Rómovia predstavovali ako "kniežatá z Malého Egypta", hoci vieme, že pochádzali z Indie, má svoje zaujímavé vysvetlenie: viacerí cestovatelia už v 15. storočí upozornili na veľké rómske osídlenie, ktoré sa nachádzalo v blízkosti mesta Méthoné na gréckom Peloponéze, na území zvanom "Malý Egypt". Je možné, že práve v tejto oblasti sa mnohé rómske skupiny istý čas zdržali, kým sa pobrali na ďalšiu cestu do európskeho vnútrozemia. Nasvedčuje tomu i skutočnosť, že rómčina, ktorá má svoj základ v indických jazykoch, obsahuje viaceré slová prevzaté z gréčtiny. K odhaleniu pôvodu Rómov prispelo zistenie kalvínskeho kňaza Štefana Váliho z okolia Komárna. V 2. polovici 18. storočia študoval v holandskom meste Leiden, tam sa zoznámil s tromi indickými študentmi. Ich jazyk mu nápadne pripomínal jazyk Rómov z jeho rodného kraja. Zapísal si teda tisíc indických slov aj s ich významom a keď sa vrátil domov a prečítal ich miestnym Rómom, títo väčšinu z nich vedeli správne preložiť. To podnietilo záujem mnohých jazykovedcov, ktorí na základe rozboru rómskeho jazyka a jeho porovnania s vývojom indických jazykov zistili, že predkovia Rómov pochádzajú z Indie.

Priezviská Rómov

V súpisoch niektorých žúp sa spomínajú aj rómske priezviská a mnohé z nich sú v tých istých oblastiach rozšírené dodnes – po vyše dvesto rokoch sa často zmenil len spôsob ich zapisovania (z Csonku sa stal Čonka, zo Zsigu Žiga). Na západnom Slovensku sme už vtedy mohli nájsť nositeľov mena Farkaš, Herák a Oláh; na strednom Slovensku existovali priezviská Facuna, Horváth, Ištók; na území Žitného ostrova Bihari, Mezei, Rigo, Sárközi, Šipoš, Ujvári; v oblasti Gemera a Malohontu boli rozšírené priezviská Bari, Boldy, Čonka, Farkaš, Oláh, Radič. V Košiciach a Abovsko-Turnianskej župe zas Adam, Bandi, Bango, Berky, Bodi, Gábor, Gaži, Haluška, Kotlár, Lacko, Miži, Mezei, Orgován, Rigo, Varadi, Žiga. V oblasti Šariša už vtedy žili Rómovia s priezviskom Lacko. Na Spiši boli zaznamenané priezviská Gabčo, Girga, Horváth, Holub, Kotlár, Mirga, Pačan, Pokuta, Pompa. Napriek snahám osvietenských panovníkov v praxi niekedy pretrvávali negatívne praktiky. Takým bol aj tzv. Hontiansky proces v roku 1782, kedy bolo krutým spôsobom popravených štyridsať Rómov, obvinených z vražd a ľudozrúctva. Dodatočné vyšetrovanie vyslaným cisárskym komisárom preukázalo ich nevinu: zistilo sa, že z osôb, ktoré mali byť zavraždené, žiadna nechýbala, a že priznania k vraždám a kanibalizmu boli

na obvinených Rómoch vynútené mučením. Ďalšie popravy z pôvodne 173-člennej skupiny obvinených Rómov boli zastavené.

Rómovia v Uhorsku v 19. storočí a na začiatku 20. storočia, obdobie I. ČSR.

Po smrti Jozefa II. ustali aj snahy o ovplyvňovanie života Rómov. Isté snahy o asimiláciu sa ešte objavovali aj neskôr, ale boli nesystematické čiastkové a nenašli reálny ohlas v živote Rómov. Väčšina nariadení vydávaných v 19. storočí smerovala k obmedzovaniu kočovania a zákazu potulovania, a to tak v Uhorsku ako i českých zemiach. Konceptnejšie sú iba nariadenia z roku 1853, vydané miestodržiteľom pre Čechy. Mali zamedziť kočovaniu a smerovali k usadzovaniu a určeniu domovských obcí a umožňovali prevádzkovanie niektorých živností. Opätovné snahy o reguláciu života Rómov sa prejavili až koncom 19. storočia. Vypracovaniu návrhu opatrení predchádzal rozsiahly súpis Rómov, realizovaný 31. januára 1893 na území celého Uhorska. Získané dáta obsahovali nielen presný počet Rómov, ale aj ďalšie demografické charakteristiky. Výsledky cenzu neposlúžili spracovaniu žiadneho návrhu opatrení, pre nás sú však významným prameňom poznania života Rómov na konci 19. storočia. Podľa súpisu žilo v roku 1893 v Uhorsku takmer 245 000 Rómov, čo predstavovalo 1,8% všetkých obyvateľov. Najväčšiu skupinu, až 90%, tvorili Rómovia žijúci usadlým spôsobom života, zvyšok predstavovali kočovne žijúci. Ak by sme brali do úvahy dnešné hranice Slovenska, tak v roku 1893 v jednotlivých župách žilo niečo viac ako 35 000 Rómov, a iba necelé 2000 patrili do skupiny kočovních. Z hľadiska vekovej štruktúry najväčšiu časť populácie tvorili deti, takmer 40%, potom dospelí vo veku 15 – 59 rokov. Počet starých ľudí nad 60 rokov bol nízky. Podobnú vekovú štruktúru mala rómska populácia žijúca na Slovensku aj o sto rokov neskôr. Z hľadiska vierovyznania sa dozvedáme, že Rómovia inklinovali k náboženstvu toho obyvateľstva, na území ktorého žili. Najrozšírenejším bolo rímskokatolícke. Zaujímavé sú údaje o materinskom jazyku, kedy takmer polovica všetkých usadlých Rómov nepovažovala rómčinu za svoj materinský jazyk, ale prijala jazyk majority. Rómčinu ako materinský jazyk uviedlo viac ako 62 % Rómov žijúcich kočovním spôsobom života. Na území Československa sa postupne formoval „cigánsky problém“ či „cigánska otázka“, ktorá vyplývala z výrazných spoločenských rozdielov medzi majoritou a rómskou populáciou, čo do spôsobu života i istej rezistentnosti Rómov na cieľené snahy ich asimilácie. Po vzniku I. ČSR prevládala snaha zaviesť opatrenia proti kočujúcim Rómom. Svedčia o tom rôzne dobové obežníky, nariadenia a smernice. V roku

1927 bol prijatý zákon O potulných Cigánoch, určujúci povinnosti hlásiť sa v domovských obciach, dostaviť sa na vyzvanie a zavádzajúci „cigánske legitimácie“. Zákon upravoval podmienky kočovania, obmedzoval pohyb osôb, určoval veľkosť kočujúcej skupiny a vymedzoval miesta na táborenie.

Perzekúcie po potlačení SNP

Perzekúcia slovenských Rómov dosiahla svoj vrchol v rokoch 1944 – 1945. Na mieste Pracovného útvaru v Dubnici nad Váhom vznikol v novembri 1944 Zaisťovací tábor pre Cigánov. Do tábora boli deportované celé rómske rodiny. Počet Rómov bol zakrátko oveľa vyšší ako kapacita tábora: v decembri 1944 tu bolo viac ako 700 väzňov. Mimoriadne studená zima a zlé hygienické pomery v tábore sa podpísali najmä pod zdravotný stav detí a starých ľudí. Najväznejšia bola epidémia škvrnitého týfusu. V priebehu januára 1945 zachvátila viacero zaradencov. V tomto čase prevzali kontrolu tábora Nemci, ktorý vo februári 1945 nariadili popravu 26 chorých (boli medzi nimi aj ženy a deti) Na jar 1945 dozor tábora pred postupujúcim frontom ušiel a tábor bol rozpustený. Po potlačení Slovenského národného povstania bolo územie vojnového Slovenska obsadené nemeckou okupačnou armádou. Represálií voči vojenským osobám, povstalcov a civilnému obyvateľstvu sa dopúšťali príslušníci Wehrmachtu, jednotiek SS a Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy. Väčšina represívnych akcií – zatýkania, mučenia a vyvražďovania - Rómov sa uskutočňovala od novembra 1944 do januára 1945. Pravdepodobne prvým miestom kde boli zavraždení Rómovia bola Kvetnica v okrese Poprad. 15.septembra 1944 tu bolo zavraždených sedem osôb. Represálie najviac postihli Rómov na strednom Slovensku. Ojedinele sa uskutočnili aj na Považí a iných častiach Slovenska. Dôvodom pre prenasledovanie bolo aktívne pôsobenie Rómov medzi partizánmi, stačilo však aj podozrenie zo spolupráce. Rómovia boli popravení na mieste: tak tomu bolo v Čiernom Balogu, vo Svätom Kríži nad Hronom, v Motyčkách - osade Štubňa. V mnohých prípadoch boli násilne deportovaní a zavraždení na masových popravných miestach v Kremničke, Nemeckej, Kováčovej, Dolnom Turčeku a na židovskom cintoríne vo Zvolene.

Po roku 1945

Po skončení druhej svetovej vojny nastalo významné presídľovanie Rómov zo Slovenska do českých krajín, kde nachádzali nielen prácu, ale i možnosť lepšieho bývania než v

rómskych osadách. Keďže českí Rómovia sa z nacistických koncentračných táborov väčšinou nevrátili, prevažná časť Rómov žijúcich dnes v Českej republike pochádza zo Slovenska. Odhaduje sa, že po roku 1945 ostalo v českých krajinách z pôvodných českých a moravských Rómov asi 800 ľudí. Pritom už v roku 1947, ako dôsledok prvej vlny presídľovania, žilo v Čechách a na Morave asi 16 500 Rómov zo Slovenska. V tomto období išlo najmä o dosídľovanie českého pohraničia, potom, čo odtiaľ bolo vysídlené pôvodné nemecké obyvateľstvo. Rómovia sa zamestnávali predovšetkým v horských pasienkových družstvách, neskôr v štátnych majetkoch a lesných závodoch. Prácu nachádzali aj pri obnove vojnou poškodeného hospodárstva – pri stavbe ciest, rekonštrukciách fabriek. Dodnes sú vzťahy medzi rómskymi rodinami v oboch republikách živé, príbuzní sa navštevujú počas sviatkov a rôznych rodinných udalostí. Za druhú etapu migrácie Rómov do českých krajín môžeme považovať 50. roky, kedy odchádzali – často v dôsledku organizovaných náborov – do priemyselných centier severozápadných Čiech (Most, Sokolov, Teplice, Ústí nad Labem, Chomutov, Cheb, Děčín), do Kladna, Tachova, Českého Krumlova a na Ostravsko. Zo zaostalých slovenských osád odchádzali tí najschopnejší a najvytrvalejší. Niektorí odchádzali na „týždňovky a na víkend sa vracali k rodinám, iní pracovali ako sezónni robotníci a domov na Slovensko sa vracali na zimu. Mnohí však dostali pridelené podnikové byty, dovedli si svoje rodiny a usadili sa tam natrvalo. Štátne orgány v povojnovom období odmietli k Rómom pristupovať ako k osobitnému etniku. Domnievali sa, že svoju zaostalosť môžu Rómovia prekonať iba tak, že sa vzdajú svojho doterajšieho života a čo najviac sa prispôbia väčšinovému obyvateľstvu. Takým bolo aj usadzovanie dovtedy kočovných – olašských Rómov: V roku 1958 bol vydaný zákon o zákaze kočovania, na základe ktorého ich vo februári nasledujúceho roku "usadili" takže im pobrali kone a kolesá od vozov... Znamenalo to, že sa nemali zakladať rómske folklórne súbory, mládežnícke alebo športové kluby, v školách sa nesmeli spievať rómske piesne, nesmeli vychádzať rómske knihy a časopisy, v televízii nesmeli vysielat' rómske večerníčky. Nepoužívalo sa ani označenie Rómovia alebo Cigáni, ale "občania cigánskeho pôvodu". V roku 1965 vydala Vláda ČSSR uznesenie, v ktorom vytýčila „konceptiu likvidácie cigánskych osád a rozptylu cigánskeho obyvateľstva“ do iných častí republiky. V rámci realizácie boli určené "družobné kraje", ktoré boli povinné prijať Rómov zo Slovenska: západoslovenskí Rómovia mali určený Stredočeský a Juhočeský kraj, stredoslovenských mal prijať Juhomoravský kraj a východoslovenskí Rómovia mali byť sťahovaní do Severomoravského a Východočeského kraja. Úsilie štátu sa zameralo najmä na riešenie bývania, zamestnanosti a školskej dochádzky. Aj dobre

mienené zámery boli presadzované neodborne a často aj násilím . V roku 1969 vznikla pri slovenskom Ministerstve práce a sociálnych vecí "Komisia vlády pre otázky cigánskych obyvateľov". Svoju činnosť zameriavala na riešenie problémov zamestnanosti, bývania, výchovy mládeže a obmedzovania kriminality. V jednotlivých okresoch boli zriaďované okresné komisie, pri ktorých postupne vznikala sieť sociálnych terénnych pracovníkov – kurátorov. Títo mali za úlohu robiť prostredníkom medzi rómskymi obyvateľmi danej obce a štátnymi orgánmi. Každoročne vyhotovovali hlásenia o počte rómskeho obyvateľstva, o jeho problémoch v oblasti bývania, zamestnanosti, školskej dochádzky detí. O tom, koho zaradiť do zoznamu "občanov cigánskeho pôvodu", rozhodovali jedine na základe vlastného uváženia. Podľa posledného takéhoto súpisu žilo ku koncu roku 1989 na Slovensku 254 tisíc Rómov, čo predstavovalo 4,9% všetkých jeho obyvateľov (v Čechách a na Morave bolo evidovaných takmer 146 tisíc Rómov, čo bolo v tom čase asi 1,5% celkovej populácie). Komisia vlády, okresné komisie a celá sieť terénnych pracovníkov boli v roku 1991 zrušené. Koncom 60-tych rokov, v čase tzv. obrodného procesu v československej spoločnosti, pokúsili sa aj Rómovia prevziať časť zodpovednosti za riešenie svojej situácie. V roku 1969 vznikol Zväz Cigánov–Rómov. Cieľom rómskej inteligencie bolo rovnoprávne a bezkonfliktné spolužitie majoritného a rómskeho obyvateľstva. Deklarovali tak záujem budovania etnickej identity a nechť podriadiť sa štátom riadenej asimilácii. V čase normalizácie, v roku 1973, bol Zväz Cigánov-Rómov zrušený. Rómovia v Československu na dlhé obdobie opäť stratili možnosť rozvíjať svoju etnickú identitu a naďalej boli považovaní za sociálne retardovanú skupinu, ktorú je potrebné „prevychovať“.

Po roku 1989

Významným medzníkom najnovších rómskych dejín sa stal rok 1989. Krátko po novembrových udalostiach vznikla prvá rómska politická strana – Rómska občianska iniciatíva, po nej ďalšie strany a kultúrne zväzy. V prvých voľbách v roku 1990 bolo na skrátané funkčné obdobie dvoch rokov zvolených 10 rómskych poslancov do vrcholných orgánov vtedajšieho Československa. Významným medzníkom bolo aj prijatie Zásad vládnej politiky Slovenskej republiky k Rómom (9. apríla 1991). Dokument vo všeobecnosti navrhoval prístup k riešeniu problematiky v oblasti etnickej, sociálnej, kultúrnej, vzdelanostnej a v oblasti ekonomického zabezpečenia. Základnou zásadou v etnickej oblasti bolo v legislatívno-právnom systéme, počnúc ústavou republiky, uznať

etnickú svojbytnosť Rómov na úrovni ostatných etnických minorít žijúcich na území Slovenskej republiky. V praxi to znamenalo, že Rómovia boli zrovnoprávnení s ostatnými národnostnými menšinami. Pri sčítaní ľudu v rokoch 1991 a 2001 bola rómska národnosť taxatívne vymenovaná a bolo možné sa k tejto národnosti prihlásiť. Jednou z výrazných zmien bolo i postupné akceptovanie endoetnonymu (pozri slovník) Róm/ Rómovia. Toto pomenovanie používa väčšina európskych Rómov vrátane Rómov na Balkáne. Vo všetkých európskych rómskych dialektoch existuje slovo Róm – vo význame muž, manžel (ženská forma je romňi – žena, manželka). Akceptácia endoetnonymu – Roma – je aj jednou z priorit medzinárodnej rómskej organizácie International Romani Union, ktorá vznikla v roku 1971. V 90-tych rokoch vznikol priestor pre vydavateľské aktivity a začali vychádzať aj periodiká. V súčasnosti jediným periodikom vychádzajúcim kontinuálne od roku 1990 je dvojtýždenník Romano nevo ľil – Rómsky list. Od roku 2002 pracuje v Košiciach aj Rómska tlačová agentúra, médium na princípe internetových novín. Knižný trh je každoročne obohacovaný o pôvodnú rómsku tvorbu a prekladovú literatúru. Od roku 1993 pôsobí v Košiciach profesionálne rómske divadlo Romathan. Za viac ako 10 rokov uviedlo 41 premiér. Vznikli možnosti aj na vzdelávanie, od roku 1992/93 bola v Košiciach otvorená Stredná umelecká škola, na ktorej študujú mladí Rómovia i ne-Rómovia v hereckom, tanečnom a dramatickom odbore. Na Pedagogickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre vznikla Katedra rómskej kultúry. V roku 2004 sa podarilo etablovať dve ďalšie stredné školy: Gándyho gymnázium vo Zvolene a Gymnázium v Košiciach. V Bratislave je zase možné na bilingválnom Gymnáziu na ul. Novohradská študovať odbor romistika. Práve vo vzdelávaní nastalo veľa zmien sledujúcich zlepšenie vzdelanostnej úrovne rómskych detí a zvýšenie informovanosti majoritnej populácie o Rómoch. Vyšiel rómsky šlabikár Romano hangoro a čítanka Genibarica, vzniklo viacero pomocných textov pre prípravné ročníky a uplatnenie asistenta učiteľa pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia. Ako doplnkový text bol vydaný Rómsky dejepis. Napriek tomu, sa stav nezlepšuje želaným tempom. Veľká časť Rómov prišla o zamestnanie a nové pracovné príležitosti absentujú. Život v rómskych osadách a getách je poznačený materiálnou chudobou, nedostatočnou hygienou, zhoršujúcou sa zdravotnou situáciou, ale aj sociálnym vylúčením exklúziou. Neustále sa zhoršujúce sociálne postavenie časti rómskej populácie si vyžiadalo systémové riešenie na úrovni štátnej správy a v roku 1998 bol vládou SR menovaný Splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity. (Úrad vlády SR 2005-2010).

1.2 RÓMOVIA VŠEOBECNE

Na Slovensku v súčasnosti žijú Rómovia ako etnická menšina. Ich život v našom štáte znamená problém z hľadiska ich sociálnokultúrnej, etnickej odlišnosti. Podľa sociologických charakteristík táto menšina predstavuje tradičné odlišnosti, ktoré vytvárajú odlišný spôsob života. Spočíva v kočovnom spôsobe života, ktorý pochádza z toho, že Rómovia nemali vzťah k pôde, nepatrilo im žiadne územie. Súčasná demografická charakteristika rómskeho etnika je nízka práceschopnosť a život zo sociálnych dávok. V tejto súvislosti Rómovia radi oslavujú, najmä v dni výplaty dávok. Neplánujú prerozdelenie financií na dlhšie obdobie, ale žijú v prítomnosti. (Bakošová, 2005a, s. 171). Rómske spoločenstvo nikdy neprešlo etapu pripútania sa k pôde a obrábaniu pôdy, ako spôsobu obživy, ktorý bol na Slovensku tradičný. Ich spôsob obživy bol viazaný na: kočovanie, obchod, prípadne na remeselnú výrobu. Rómske spoločenstvo tak nemá tradíciu ekonomickej aktivity, cez ktorú by sa mohlo uživiť z vlastných zdrojov. V dôsledku absencie vzťahu k pôde Rómovia nikdy nepatrili k nijakému územiu, nemali vzťah k stabilnej ekonomickej aktivite a k nabádaniu a zveľaďovaniu majetku. Z týchto základných charakteristík sa odvinul spôsob života Rómov, ktorý by sme mohli označiť ako trvalú dočasnosť, provizórium. Podľa Bakošovej, 2005b, s. 162-163, do takéhoto sociálneho sveta ťažko zaradiť stabilné inštitucionalizované aktivity, akými sú práca a vzdelávanie. Príznačné je stieranie hraníc medzi súkromným a verejným / týka sa vzťahu k majetku, ale aj celkového spôsobu života. Obydlie a bývanie sa chápe ako dočasné a provizórne. Postavenie detí v rodine je: vysoké, dieťa je pre rodičov vysokou hodnotou. Pozitívnou črtou Rómov je pomoc starým a chorým príbuzným. „Odloženie“ do starobincov je nepredstaviteľné. Chorého človeka obklopujú príbuzní a zaujímajú sa o jeho zdravie. Známostou črtou Rómov je „žiť zo dňa na deň.“ Mnohé rodiny sú bez zamestnania. Pre Rómov sú charakteristické negatívne javy, ako prostitúcia, krádeže, striedanie partnerov, výkon trestu. Normy a príkazy, ktoré škola požaduje plniť, sú pre nich cudzie, vyvolávajú neistotu a nervozitu. Okrem príkazov sa v škole používajú pre nich cudzie zvyky, postoje, hodnoty i jazyk.

Deti radšej napodobňujú zlozvyky svojich rodičov. Ich myslenie, vkus, morálka a zvyky sa odlišujú od majoritnej spoločnosti. Okrem uvedených rozdielov dotýkajúcich sa postojom k škole, vzdelávaniu i výchove detí v rodine sú to ďalšie odlišnosti medzi majoritnou spoločnosťou a rómskou komunitou. Všetky odlišnosti Rómov od majoritnej spoločnosti treba poznať a rešpektovať ich, nehodnotiť všetkých Rómov podľa jedného kľúča ako

zbedačených, sociálne oslabených znevýhodnených. Príkladom nám môžu byť formy spolupráce s Rómami v iných krajinách, kde štátne orgány počúvajú ich želania, požiadavky, pracovné plány. Technická pomoc je pre nich účinnejšia ako finančná. Tá ich totiž nemotivuje k vzdelávaniu a k práci, ale k ničnerobeniu. čistote. Pre Rómov je dieťa vysokou spoločenskou hodnotou, ďalšiu pozitívnu črtou rómskej komunity je to, že sa starajú o starých a chorých príbuzných, majú k nim správny prístup, o zdravie príbuzného sa zaujíma široká rodina, je pre nich nepredstaviteľné odložiť ho do starobinca.(Bakošová , 2005c, s. 172-173).

1.3 OSOBNOSŤ Z HĽADISKA PSYCHOLÓGIE

Názory na definíciu osobnosti, možnosti a spôsoby jej hodnotenia sa doteraz stále líšia. Väčšinou sa pritom berie do úvahy povaha, inteligencia, emocionálna a motivačná stránka človeka. Osobnosťou sa obyčajne rozumie konkrétny človek, člen danej spoločnosti. Aby sa človek stal osobnosťou, musí dosiahnuť určitú úroveň psychického vývinu. Osobnosť je charakterizovaná určitými názormi a vzťahmi, vlastnými morálnymi potrebami, úrovňou aktivity a radom iných dôležitých vlastností, ktoré sa nevytvárajú naraz.

Vznikanie a formovanie osobnosti a jej zdokonaľovanie v priebehu života, ale tiež ako dôsledok výchovy a vývoja, sa obyčajne nazýva utváraním osobnosti. Základy osobnosti sa tvoria už v útlom detstve. Človek by mal vedieť kým a čím je, čo chce, aby život nežil iba pasívne, ale aby ho skutočne prežíval. Čím viac a razantnejšie ide človek za svojím cieľom, tým viac hovorí iným, čo môžu od neho očakávať a požadovať. Človek by sa nemal zmanipulovať proti svojej vôli do úloh, ktoré nechce robiť. Byť sebou znamená progresívne riešiť svoju pozíciu a postavenie v skupine. To si vyžaduje značné sebedomie, nezávislosť a tvorivosť. Preto je dôležité rozvíjať tieto dôležité vlastnosti človeka. Len tak sa môže stať dobrým členom spoločenstva. To by malo byť cieľom nielen správania skupín, ale aj výchovy a seba regulácie osobnosti (Študentské stránky 2010).

Podľa (Daniel. a kol, 2005a, s.249) psychika človeka sa vyvíja v činnosti a v neustálej interakcii s meniacim sa prostredím. Správanie človeka je rozmanité a premenlivé. Aj napriek zmenám v správaní existuje určitá jednota a vnútorná konzistencia, ktorá je daná relatívnou stálosťou psychickej skladby osobnosti. Osobnosť ako zložitý systém psychických javov obsahuje aj niekoľko subsystémov navzájom pospájaných. Osobnosť má svoju štruktúru, ktorá je podmienená schopnosťami, temperamentom a charakterovými vlastnosťami.

Rýchle tempo zmien civilizácie kladie nadmerné požiadavky individuálnu adaptáciu, pričom sa nespracúvajú prostriedky a metódy optimálneho rozvoja adaptačných schopností a mechanizmov individua. Na jednej strane existuje celý rad teórií o vývine a formovaní osobností, ktoré sa vraj nevedia zjednotiť ani na vyhodnotení základných činiteľov, či determinantov vývinu osobností, na druhej strane ju tu spoločenská prax, ktorá s osobnosťami denne narába. Jav osobností je závislý od jednotlivých psychických procesov, ba, že je ich výtvorom, podobne ako je závislý na biologických a fyziologických dejoch organizmu. Nič podobné, ako sú vlastnosti a štruktúra osobnosti, nenachádzame u novorodiatka. Atribúty osobnosti a jej celkovú štruktúru si jednotlivец nadobúda

a stavia počas svojho života tým, že je činný vo svojich životných podmienkach. Osobnosť je jednotlivец, ktorý sa o niečo zaslúžil, vynikol v niektorom odvetví ľudskej činnosti.

- ústredný cieľ výchovy je formovanie všestrannej, harmonicky rozvinutej osobnosti
- pojem osobnosť patrí aj k centrálnym kategóriám psychológie, pedagogiky
- podstata výchovného procesu je formovanie utváranie osobnosti cez rozličnú činnosť: práca, učenie, rozmanitá činnosť v záujmového vzdelávania .(atlas)

Podľa (Daniel a kol. 2005b, 220s) sa ľudia od seba líšia. No i napriek jedinečnosti každého človeka možno nájsť u ľudí veľa spoločných, či rovnakých črt. V bežnom hovorovom ponímaní je osobnosť človeka úzko chápaná v zmysle hodnotiacom, teda aká dojem vyvoláva určitá osoba u druhých, alebo v zmysle stotožnenia s dominantnou, najvýznamnejšou vlastnosťou, či charakteristikou jednotlivca. Potom možno počuť také spojenia ako zaujímavá, či prítiažlivá osobnosť. Psychologické vedecké chápanie osobnosti však výrazne presahuje tieto zúžené pohľady na to, čo označujem pojmom osobnosť. Psychológia osobnosti ako jedna zo základných disciplín psychológie sa vo svojom predmete zameriava na objasnenie širšieho okruhu problémov než je výklad pojmu osobnosť. K základným okruhom, ktorými sa zaoberá patria . utváranie a vývin osobnosti, typový a črtový opis osobnosti, štruktúra osobnosti, dynamika osobnosti. Prístupy k definovaniu a opisu osobnosti

Samotné vymedzenie pojmu osobnosť je veľmi problematické, pričom príčinou toho je aj rôznorodosť faktorov, ktoré sa na utváraní osobnosti podieľajú. Neexistuje jednotná všeobecne uznávaná definícia. Problém jednotnej definície tkvie aj v tom, že človek je otvorený systém. Je členom malých i veľkých sociálnych skupín a preto je potrebné skúmať aj jeho vzťahy k spoločnosti vôbec (Daniel a kol. 2005c, 221-222s).

Biologické hľadisko v osobnosti môžeme rozlične interpretovať, však dominantným problémom je fakt, či ho možno považovať za rozhodujúci, pri výklade osobnosti. K základným biologickým determinantám utvárania osobnosti radíme dedičnosť, evolučne preformované programy správania a fyziologické vplyvy.

Determinanty osobnosti

Osobnosť je podmienená mnohými javmi, ktoré sú dôkazom toho, že základný spor v psychológii spočíva v riešení podielu biologického a sociálneho vplyvu na správanie človeka. Dnes už niet pochybností, že osobnosť je závislá na určitých faktoroch, neexistuje však zhoda v tom, akú dôležitosť pripísať jednotlivým činiteľom a ako chápať ich vzájomnú súčinnosť a mechanizmy ich pôsobenia.

Psychické činiteľa vývinu osobnosti

Určité znaky osobnosti, alebo i celá štruktúra osobnosti sa môže viazať na jednotlivé znaky psychického usporiadania sa vlastne nikdy nepochybovalo. Tak najstaršia teória osobnosti, Hippokratova, ich videla v temperamentnom usporiadaní. Závislosť osobnostných znakov tak jednotlivých vlastností osobnosti ako aj jej štruktúry na jednotlivých psychologických funkciách a procesoch je zrejmé. Rozumové schopnosti sa zúčastňujú na tvorbe jednotlivých vlastností osobností. Jav osobnosti je závislý od jednotlivých psychických procesov, ba že je ich výtvorom, podobne ako je závislý na biologických a fyziologických dejoch organizmu (Kondáš, Vonkomer a kol., 1971, s. 25-27).

Žiada sa poznamenať, že Platón patrí medzi prvých intelektuálov svojej doby, ktorý sa pokúsil na základe vrodených dispozícií, respektíve na základe povahy duše identifikovať osobnosť človeka, ide o istú klasifikáciu jeho individuality, individuálnej svojbytnosti, ktoré definitívnym a konečným určením je a priori daná povaha duše.(Balvín, Kusin, 2009, s. 11).

1.4 RÓMSKA OSOBNOSŤ

Podľa (Cangára 2003a, s. 188). spôsob života človeka odjakživa určovali podmienky, v ktorých sa nachádzal. Praveký lovec sa s'ahoval za stádami mamutov, neskôr ako roľník putoval za úrodnou pôdou. Kmene v staroveku putovali k veľkým riekam, aby tu založili vyspelé civilizácie. Postupne sa však životný priestor človeka zmenšoval. Bol nútený presúvať sa ako kočovník, inokedy ako bojovník. Vznikali ríše. Kočovanie ľudí znamená zmenu prostredia, nové kontakty, vplyv na spôsob života tých, ktorí sa presúvajú. Podľa Hancocka (2005) súčasťou rómskej histórie je kočovanie. Predkovia cigánov začali opúšťať severozápadnú Indiu pravdepodobne okolo siedmeho storočia n. l. Sú charakterizovaní ako lupiči, vrahovia, kati a zabávači. Tieto profesie im boli predurčené v súlade s hinduistickým kastovým systémom. Preto prináležali k tzv. „potulným zločineckým kmeňom“ v Indii a museli viesť parazitický spôsob života. Existuje množstvo zavádzajúcich stereotypov, ktoré musia byť nahradené faktami a ktoré sú výzvou pre pochopenie, názor, že kradnú, že sú špinaví, že nemôžu zostať na jednom mieste, že nemajú morálku, že praktizujú umenie mágie a na ľudí uvažujú kliatby. Korene správania musíme hľadať veľmi ďaleko - musíme sa vrátiť až do Indie. Mali by sme spoznať aj jej filozofiu, kde má základy aj rómske myslenie (Zborník 1999, s. 77). Rómovia si z Indie doniesli aj isté tradície. Rómske umenie je umenie žiť. Je to každodenné umenie o všetkom a vo všetkom. Je to umenie obchodovať, riadiť, robiť muziku alebo tancovať, rečniť, komunikovať s druhým, žialiť aj oslavovať. (Cangar, 2003b, s.167). Čo je romipen? Je to životný štýl Rómov, je to jazyk, rodina odev, dom, obrady životného sebou“. Je to názor, ktorý nenúti aktívne pristupovať k životu, ale naopak žiť zo dňa na deň tak, aby sa saturovali len tie najnevyhnutnejšie životné potreby. (Zborník 1999, s.78). Z mnohých podstát tradičného rómstvo azda najdlhšie odolávala rodina. Z funkcií, ktoré rómska rodina plnila, je najpodstatnejšia funkcia ochranná. Rómsku rodinu nemožno chápať len ako súčet jej členov. Je to živý organizmus, ktorý voči okoliu vystupuje jednotne a všetko dianie v rodine sa prežíva kolektívne. Konanie jedinca je vždy posudzované v reláciách k rodine, jeho chyba je chybou jeho rodiny, jeho hrdinstvo alebo múdrosť zvyšuje prestíž rodiny (Zborník 1999,s. 59). Jazykovedné štúdium objavilo indický pôvod Rómov a úzke vzťahy rómčiny s niektorými novo indickými jazykmi.

Rómčina je tvorená tromi vrstvami:

- indické výrazy

-slová prevzaté z jazykov krajín, ktorými kedysi na svojej ceste z Indie Rómovia prechádzali, kde sa dlhšie zastavili

-tretia vrstva, tvoria ju slová prevzaté z jazyka krajiny, kde sa usadili a žijú (Cina, 2002a, s.6).

Podľa (Cina 2002b, s. 8) sa súčasná lingvistika upína k trom základným hypotézam:

1, Rómovia pochádzajú z Indie

2, Rómovia pochádzajú z Ázie, nie však bezpodmienečne z Indie

3, Rómovia, ktorí sú roztrúsení po celom svete, tvoria sociálnu skupinu ľudí rôzneho etnického pôvodu

Dnes je všeobecne uznávaná teória Ralpa Turnera, ktorý dokázal, že staršia vrstva rómčiny ma charakter stredoindických jazykov, zatiaľ čo severozápadné indické jazyky ovplyvnili novšiu vrstvu.

2 RÓMSKE OSOBNOSTI PÔSOBIACE V RÔZNYCH OBLASTIACH

Žijeme v dobe, kedy sa osobnosťami stávajú produkty mediálnych kampaní a hviezdy rôznych reality show. Naozajstný význam pojmu osobnosť degraduje. Skutočné osobnosti sú často krátko v úzadí a málokedy poznáme ich názov na rôzne problematiky našej spoločnosti. Osobnosti sú ľudia, ktorí dokážu urobiť, nielen pre seba, ale aj pre okolie navyše. Z ich práce čerpá celá spoločnosť. Ozajstné osobnosti nezapadnú prachom. Jednou z týchto osobností je JUDr. Gustáv Karika, ktorý súhlasil napísať o sebe životopis.

2.1 RÓMSKE OSOBNOSTI V TRENČIANSKOM KRAJI

JUDr. GUSTÁV KARIKA

JUDr. Gustáv Karika, narodil sa v 30 – tých rokoch v Myjavských Kopaniciach, kde v tom čase žilo veľmi málo obyvateľov a boli tam tri domy. Žil v chudobných pomeroch, v jeho rodine bolo osem súrodencov. Jeho rodičia boli jednoduchí ľudia, nevedeli čítať ani písať. Z ôsmich detí boli štyria chlapci a štyri dievčatá. Jeden brat zomrel a aj dve sestry. V Myjavských Kopaniciach prežil celé svoje detstvo. Z domu odišiel v roku 1946, po ukončení Základnej školy, do Novej Dubnice. Po ukončení strednej školy sa stal poslucháčom právnickej fakulty. Po ukončení Vysokej školy v roku 1954 na umiestenku s platom 730 korún začal pracovať na KNV v Košiciach, ako odborný referent pre národnosti. Počas štúdia na strednej aj vysokej škole sa nestretol s diskrimináciou a podceňovaním Rómov, práve naopak všetci ho v štúdiu podporovali. So zlým vzťahom k Rómom sa stretol až na východnom Slovensku. Najčastejšie sa s tým stretol v jeho práci na súde, kde ho odsudzovali za jeho rómsky pôvod. Veľa ľudí si myslelo, že nemôže nič dokázať, pretože je Róm. V náplní práce mal rómsku problematiku. Väčšinou sa zaoberal evidenciou Rómov. Asi po trojmesačnej praxi a po konzultácií s funkcionármi, dospel k záveru, že bez evidencie počtu Rómov v kraji a najmä postavenia rodín nebude možné pristúpiť k zlepšeniu situácie Rómov.

Táto evidencia bola ukončená v roku 1955 s konštatovaním, že v kraji je asi v tom čase 43000 Rómov. V tom čase bola veľká migrácia, najmä do severných Čiech a Ostravska a už vtedy sa konštatovalo, že základným riešením rómskeho problému je hlavne vzdelanie. Boli prijaté opatrenia na dochádzku Rómskych detí do škôl. Stále som sa zúčastňoval riešení postavenia Rómov na Slovensku.

V roku 1956 sa robil nábor právnikov do justície a tak sa stal sudcom okresného súdu v Poprade. V tom čase sa popri práci stále zúčastňoval riešení postavenia Rómov na Slovensku. V tomto období boli zriadené komisie, ktoré veľmi podrobne sledovali vzdelanie detí a počty mládeže v učilištiach a na stredných školách a tiež sa sledovala výstavba rodinných domov na Slovensku.

V roku 1979 sa oženil, s manželkou majú dve deti, dcéru a syna. Dcéra išla v otcových šľapajach, vyštudovala právo v Bratislave a v súčasnosti pracuje ako sudkyňa v Trenčíne. Syn vyštudoval strednú elektrotechnickú školu a momentálne pracuje ako súkromný podnikateľ. Má tri vnúčatá. Jedna vnučka študuje tretí ročník na Právnickej fakulte v Trnave, v štúdiu chce pokračovať na doktorku práv. Zároveň študuje ďalšiu vysokú školu na Európskom polytechnickom inštitúte v Uhorskom Hradišti. Ďalšia vnučka zmaturovala na strednej škole a v súčasnosti pracuje v Grécku. Vnuk končí ročné štúdium v Anglicku na vysokej škole v Londýne a prihlásil sa na vysokú školu na Slovensku.

V súčasnosti je na starobnom dôchodku, ale stále je aktívny v rómskej otázke, venuje sa hľadaniu vhodnej mládeže na štúdium na vysokých školách, aj ich na toto štúdium pripravuje.

Pôsobením medzi Rómami zdôrazňoval, že vzdelanie je prvoradé. Jeho osobný príklad medzi Rómami veľmi zavážil. Vždy zdôrazňoval, že bariéry zaniknú, keď sa Róm vyrovná Nerómom, či už vo vzdelávaní, alebo v práci.

Okolo vzdelania rómskych detí sa často robia závery odtrhnuté od skutočnosti. Nikde nie je stanovený cieľ, čo sa vyžaduje od detí, učiteľa a štátu.

Rómovia sa posudzujú ako jeden celok, čo nie je pravda. Jedna časť Rómov dosiahla úroveň, ktorú má aj ostatná časť obyvateľov na Slovensku. Časť Rómov nemá možnosť na lepšie vzdelanie a veľkej časti je to zase jedno. Situácia sa zhoršila po roku 1989. K zhoršeniu vzťahu prispeli väčšinou médiá, ktoré nevychádzajú z občianskeho princípu, ale z národnostných negatív.

Ak sa riešenia budú neustále oddialovať, vzťahy medzi Rómami a Nerómami sa ešte viac zhoršia a vzájomná situácia tiež. Mládež po roku 1989 vyrastala mimo vzdelávania, vtedy bolo potrebné uskutočniť výber do internátnych škôl a učilíšť. Pretože takéto deti budú odkázané iba na sociálnu sieť. Ak sa do riešenia postavenia Rómov nepodarí zaradiť aj Rómov z vysokých škôl, tak sa riešenie vzdelania Rómov časovo predĺži na škodu celej spoločnosti. Postavenie žien v rómskej spoločnosti nie je dobré. Všade tam, kde je postavenie ženy na inej úrovni.

2.2 EDITA RIHARIOVÁ

Osobnosti sú ľudia, ktorí sa zapísali do dejín a sú autormi niečoho, čo je trvalé a nemá pominuteľnú hodnotu. Čas ukáže najlepšie ako to v skutočnosti je. Medzi rómske osobnosti v Trenčianskom kraji patrí i Edita Rihariová, ktorá mi vyrozprávala svoj životný príbeh.

Narodila sa pred 40 rokmi v Partizánskom a dnes spolu s manželom a deťmi žije obyčajnými rodinnými radosťami i starosťami v neďalekých Veľkých Bieliciach . Rihariová mala niekoľko rozprávkových príbehov a Ľubor Michna prejavil záujem o ich vydanie v Transciu. Výsledkom spolupráce autorky s vydavateľstvom je šesť rozprávok zachytávajúca "okolnosti narodenia a záchranu Ježiška", ktorá je už dnes v kníhkupectvách. Pri pohľade na názov knižky O Ježiškovi a jeho priateľoch - si možno poviete: - Čože je už na tom zvláštne?! Ved' príbehov na túto tému je u nás, najmä po roku 1989 neúrekom! Odpoviem: Áno, príbehov na túto tému je v posledných rokoch neúrekom. Ale spôsob, akým narodenie i záchranu Krista podala táto autorka detskému i dospelému čitateľovi, je naozaj "svojský" - netradičný! V čom? V tom, že zvolila čitateľsky azda najpriateľnejší i najkrajší z uhlov pohľadu: uhol úplne ľudský. A práve ním sa knižka, ktorú vydal Transcius, odlišuje od ostatných tohto druhu.

Kto je Edita Rihariová, autorka (a zároveň ilustrátorka) knižky O Ježiškovi a jeho priateľoch? Obyčajná žena, akých sú na Slovensku tisíce. Narodila sa pred 40 rokmi v Partizánskom a dnes spolu s manželom a deťmi žije obyčajnými rodinnými radosťami i starosťami v neďalekých Veľkých Bieliciach. Jej rozprávkové príbehy vznikali tiež "obyčajným" spôsobom: rozprávala ich svojim deťom pred spaním - a práve ony nahovorili mamu, aby vyrozprávané dala na papier a "ponúkla niekde na vydanie". (V knižke je, pochopiteľne, len zopár z mnohých rodinných "večerníčkov"). Lenže rozprávky sú nielen pre deti, rozprávky sú zväčša i pre nás, dospelých... Keď ich autorka svojho času prišla o prácu, ako mnoho iných, aj ju prepadol pocit zbytočnosti, neúčinnosti - aj ona sa pýtala "prečo ja?!"... (Dá sa povedať, že rozprávky, ktoré pôvodne určila vlastným deťom, jej pomohli ľahšie sa vyrovnáť so stratou zamestnania? Možno!)

A toto tvrdé obdobie sa "našlo" v pozadí každého z príbehov. Napríklad, aj šomravý oslík, ktorý vystupuje v rozprávkach, bol presvedčený, že je na svete zbytočný. Ale zrazu sa situácia zvrtila - a bol to práve on, predtým užialený tvor, kto sa ocitol medzi "hlavnými postavami" okolo Ježiškovo narodenia (a v určitom zmysle slova sa tak zaradil medzi

Jeho priateľov). Aj autorka knižky si nakoniec našla prácu. Síce nie primeranú svojmu vzdelaniu, ale predsa len prácu, o ktorej (ako povedala) vie, že sa jej vďaka nej vrátil pocit spoločenskej užitočnosti. Po rozpade charity Charis Centrum Sv. Vincenta v Partizánskom , jej bolo ľúto detí, ktoré už boli naučené chodiť na krúžok, do klubu.

Požiadala mesto o záchranu klubu, nakoľko jej vyhoveľi. Deti sa dodnes stretávajú centre voľného času v Partizánskom, cez projekt Solidarita. Deťom sa umožňuje krátiť ich voľný čas tancom, športovými aktivitami a inými. Deti vďaka iniciatíve mesta (financií) chodia každoročne do letných táborov a naposledy organizovali víkendový pobyt, kde sa deti sústredili na upevnenie rómskej identity, aby sa nebáli, že sú Rómovia. Edita Rihariová sa venuje maľovaniu, najradšej maľuje kvety, poväčšine sú to olejomalby. Jej obrazy boli aj na výstave, ktorú usporiadala pani Horváthová, ktorá sa snaží dať do popredia rómskych umelcov. Najstaršia dcéra Martina Rihariová, ktorá má 25 rokov, venuje sa taktiež aktivitám ako jej mama. Tancuje a robí choreografiu skupine Modans, taktiež učí v Bratislave na umeleckej škole a v Topoľčanoch na konzervatóriu.

JOZEF LAKATOŠ

Ďalšou z osobnosti, ktorá mi poskytla rozhovor o zvykoch, zážitkoch a životných skúsenostiach je i vajda, ktorý žije vo Veľkých Bieliciach pri Partizánskom.

Narodil sa v Topoľčanoch 18. Mája 1946. Po skončení základnej školy začal študovať na Strednom odbornom učilišti v Partizánskom, odbor obuvník. S manželkou Elenou vychovali 7 detí, tri dievčence a štyroch chlapcov. Celý život žil v dedinke neďaleko Topoľčian v Krušovciach až pokiaľ mu manželka nezomrela. Potom sa presťahoval do Veľkých Bielic, kde žije so svojou družkou. Funkciu vajdu zastáva od roku 1999 a spravuje pod sebou územie od Nitry až po Trenčín.

Z jeho rozprávania o cigánskych tradíciách a zvykoch, ktoré sú osobité a v mnohom sa odlišujú od toho, čo je bežné pre bielych, ma zaujali najmä špecifické obliekanie hlavne u žien. Cigánska žena pozná presne čo si má obliecť. Povinná je dlhá sukňa, často široká, blúzka alebo pulóver nesmie mať hlboký výstrih. Musí mať oblečenie s rukávmi. Ak sa Cigánka nevhodne obliekla, alebo sa inak previnila, bola potrestaná, resp. jej manžel pretože za ženu je zodpovedný muž. Ďalším zaujímavým zvykom bol trest za porušenie cigánskych zásad a zákonov, ktorý sa nazýva „prásto“. Spočíva vo vylúčení previnilca zo spoločenstva a v zákaze styku všetkých s ním. Nikto sa s ním nesmie rozprávať, ani sa s ním stretávať, inak by sa sami dostali do „prásta“. Je to veľmi tvrdý trest, ktorého sa boja všetci Cigáni. Samozrejme, že veľkú rolu tu zohrávajú peniaze, ktoré musí previnilec zaplatiť. To znamená, že ak nemáš peniaze, dávaj si pozor, čo robíš a čo hovoríš.

Bohatstvo cigánskej rodiny sa hodnotí podľa množstva zlata, ktoré nosia jednotliví členovia rodiny. Pri podrobnejšom skúmaní sa zistí, že ide o vzácne kúsky, výnimočné krásne vyhotovené. Tieto sa niekedy dedia z generácie na generáciu. Cigánsky muž kupuje svojej žene zlato, aby všetci videli ako ju ľúbi a ako sa má pri ňom dobre. Zároveň zlato slúži ako rezerva pre prípad nečakaných finančných ťažkostí.

O Cigánoch je známe, že do ich života patrili kone. Potrebovali ich pri kočovaní a takisto s nimi obchodovali. Kočovná krv stále koluje v žilách Cigánov. K handlovaniu s koňmi sa viaže množstvo príhod. Jednu z nich zažil i vajda Lakatoš. „Bolo to v 50-tych rokoch, keď môj otec chodieval na konské jarmoky. Ako malého chlapca ma brával so sebou. Strávili sme mimo domu aj niekoľko dní. Pri návrate domov, kôň nad Novákmi už nevládal ísť ďalej, a tak otec rozhodol, že prenocujeme v plechovej búde zástavky autobusu. Začal som plakať, že ma oziaba. Otec to vyriešil originálne, prikázal mi natiahnuť si čiapku na nohy,

že mi na ne bude teplejšie, keďže potom mi zas mrzla hlava, radšej som sa usiloval čo najrýchlejšie zaspáť, aby už bolo ráno a pokračovali sme v ceste domov.

Stalo sa, že pri predávaní koní prišiel kupec, ktorému sa kôň páčil, lenže mu nevyhovovala jeho farba. Bol biely a on chcel červeného. Žiaden problém, do rána za pomoci farby sa kôň zmenil z bieleho na červeného. Horšie bolo, že pri ceste z jarmoku sa spustil dážď a podvod bol odhalený aj s následkami. Konské jarmoky sa konali v rôznych mestách, pri cestách na ne a z nich bolo veľa miest, kde sa Cigáni zastavovali aby si oddýchli oni aj zvieratá. Na prespanie slúžil prekrytý koč, alebo sa postavil šiator. O potravu sa starali ženy, keď išli do okolitých domov hľadať po kurínoch sliepky. Z tradície vyplýva, že sliepka je takmer posvätné jedlo v cigánskej rodine.

Ďalším nezabudnuteľným zážitkom z detstva J. Lakatoša bola výroba hokejky. „ Túžil som sa sánkovať a korčuľovať, no nemal som k tomu potrebné vybavenie, tak som si hokejku vyrobil z konára. Horšie to bolo so sánkami. Využil som otcovu neprítomnosť a vyrobil som si ich z jeho postele, ktorá mala podobný tvar, moja radosť bola obrovská. Bol som ale dosť pohodlné dieťa, a tak ma hore kopcom ťahali mladšie dievčatá. Potešenie zo sánkovania trvalo iba do večera. Keď sa otec vrátil a zistil, že si nemá kam ľahnúť, naháňal ma v strachu pred bitkou som dva dni spal v slame na povale. Aj korčuľovať som sa chcel, kde vziať však korčule? Hľadal som a pod mostom som našiel jednu korčuľu a pribil som si ju na filcové papuče. Volali ma potom „ Berco s jednou korčuľou“ “.

Osobitú kapitolu v cigánskej kultúre tvorí hudba a tanec. Oboje je zakódované v krvi každého Cigána. “ Ja sám rád tancujem. Naučil som sa, myslím si celkom pekne tancovať. Stalo sa, že si ma filmovali zahraničný turisti. Aj v našom meste je skupina detí vedená mladými cigánskymi dievčatami, aby tieto tradície nezaniikli“.

RÓMSKÉ OSOBNOSTI POSOBIACE V POLITIKE

PhDr. KLÁRA ORGOVÁNOVÁ PhDr.

Žila na východnom Slovensku, v Prešove, kde sa 13. Apríla 1956 narodila a jednou z prvých osôb, ktoré ju oslovili, bola pani Danka Šilanová. Už vtedy sa zaoberala Rómami a nahovárala ju, aby sa do tejto témy pustila. Veľmi nechcela, v tom čase pracovala ako psychologička na psychiatrii a touto témou sa nezaoberala. Nakoniec však založili skupinku Rómov-Nerómov, stretávali sa a začali robiť rôzne aktivity v Prešove. A vtedy sa začala aj viac zaujímať o spoločenské a politické dianie. Neskôr sa stala členkou mestského zastupiteľstva a niektoré veci naozaj nevedela riešiť, nemala na to žiadne návody. A potom, postupovala ďalej, vnímala samozrejme nielen rómsku problematiku, ale aj množstvo iných vecí. Mnohých ľudí, ktorí v roku '89 začali byť aktívni, celý ten proces vtiahol a zakladali rôzne združenia. Dostala sa do Nitry, pretože tam bola založená katedra rómskej kultúry. Bola tam však iba jeden semester a hneď odišla do Bratislavy na pozíciu poradkyne na odbore pre národnosti Úradu vlády. Všeobecne sa v rómskej problematike veľmi často používa model premostenia alebo vytvorenia nejakého sprostredkovateľa, či už je to styk medzi starostom a rómskou osadou, alebo medzi nejakou vzdelávacou inštitúciou a rodinou. Počas profesionálnej kariéry mala možnosť vidieť túto tému z rôznych uhlov pohľadu. Jednak z pohľadu mimovládnych organizácií, keďže osem rokov pracovala v treťom sektore, v Open Society Foundation, a jednak z pohľadu splnomocnenkyne, najvyššej štátnej funkcie, ktorá sa Rómom týka, ktorú zastávala šesť rokov.(diskriminácia)

Mgr. Ladislav Fízik (Politické hnutie Rómov na Slovensku) PHRS - ROMA)

Mgr. Ladislav Fízik sa narodil 19. augusta 1954 v Banskej Bystrici. V rokoch 1969 – 1971 absolvoval na Lesníckom odbornom učilišti v Banskej Štiavnici odbor lesiar. V štúdiu pokračoval v rokoch 1972 – 1974 na dvojročnej dôstojníckej škole v Holešove a v rokoch 1984 – 1989 na Vojenskej politickej akadémii v Bratislave. Ladislav Fízik najprv pracoval v rokoch 1971 – 1972 ako lesník v Lesnom závode vo Zvolene. Od roku 1974 do roku 1990 pracoval na Federálnom ministerstve vnútra ČSSR. V roku 1990 začal podnikat'. Okrem iného v súčasnosti pôsobí ako predseda klubu rómskych podnikateľov v SR. Tento rok v júli založil Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA, ktorého je zároveň predsedom. Bol aj predsedom strany rómskej koalície. Ladislav Fízik je ženatý a má tri deti.

RÓMSKÉ OSOBNOSTI V LITERATÚRE

ELENA LACKOVÁ

Elena Lacková (22. 3. 1921 - 1. 1. 2003) je najvýznamnejšou rómskou spisovateľkou na Slovensku. Je zakladateľkou prvého amatérskeho rómskeho divadla na Slovensku, zakladateľkou rómskej pôvodnej drámy i rómskej literatúry písanej pôvodne v rómskom jazyku. Zároveň je aj prvou rómskou ženou zo Slovenska a Čiech, ktorá ukončila vysokoškolské štúdium a obhájila titul magistra (FiF UK, Praha, v roku 1970) a jedinou rómskou spisovateľkou, ktorá sa stala členkou Spolku slovenských spisovateľov . Je prvou Rómkou, nositeľkou vysokého štátneho vyznamenania (Rad Ľudovíta Štúra III. Triedy). Elena Lacková (dievčenským menom Doktorová) sa narodila 22. marca 1921 v rómskej osade vo Veľkom Šariši . Jej otec - Mikuláš Doktor - bol tamojší vajda a hudobník, viedol rómsku kapelu. Matka Mária bola ne-Rómkou poľskej národnosti - sirota, ktorej matka zomrela pri pôrode a ktorá od svojich 14 rokov žila v sirotinci vo Varšave. Po vybombardovaní Varšavy presťahovali sirotinec do Moskvy a deti rozmiestnili do ruských rodín. S otcom E. Lackovej sa Mária zoznámila v Moskve, kde bol počas 1. svetovej vojny vojnovým zajatcom. Po Veľkej októbrovej revolúcii si svoju ženu Máriu doviedol otec E. Lackovej do Veľkého Šariša. Po ukončení základnej školy vo Veľkom Šariši absolvovala 3 triedy meštianskej školy. O literárnu tvorbu sa pokúšala už ako 14-ročná, keď začala písať básničky. Jej učiteľka niekoľko z nich poslala do prešovského rozhlasu, kde dve z nich odzneli v relácii -Londýn - Paríž - Veľký Šariš-. Ako 19-ročná sa vydala za robotníka Jozefa Lacku. Mala šesť detí. Počas 2. svetovej vojny boli Rómovia, podobne ako Židia, postavení mimo zákon a museli opustiť svoje obydlia vo Veľkom Šariši. V roku 1942 (podľa vyhlášky ministerstva vnútra č. 127 z roku 1940) im gardisti - Hlinkova garda - zbúrali domy a v zime ich vyhnali na neďaleký kopec Korpáš. Okolo 400 Rómov - medzi nimi aj rodina Eleny Lackovej - sa zrazu ocitlo bez prístrešia. Vstup do miest Veľký Šariš a Prešov im bol zakázaný. Do dediny mohli prísť len na dve hodiny denne. Chlapcov vo veku od 18 do 60 rokov umiestnili gardisti do tábora nútených prác. Tieto zážitky sa neskôr stali základnou témou literárnej tvorby Eleny Lackovej. Po márných pokusoch získať prácu a iné bývanie, sa Elena Lacková rozhodla napísať divadelnú hru, naštudovať ju s Rómami z osady a upozorniť tak na utrpenie Rómov vo vojne, ktoré sa nekončí ani štyri roky po nej. Vzniká prvá verzia jej hry Horiaci cigánsky tábor. Hru nacvičuje vo vlastnej chatrči, napokon skúšajú v škole. Divadlo chce hrať celá osada. Po premiére v

kultúrnom dome vo Veľkom Šariši (16. apríla 1948) sa o rómskom divadle začína písať v novinách ako o prvom cigánskom divadle . A o Elene Lackovej ako o prvej cigánskej spisovateľke. Chýr o nej zaletí až do Prahy a nasleduje pozvanie na ministerstvo sociálnych vecí a ponuka vykonávať osvetovú prácu medzi Rómami v pohraničnej oblasti. V roku 1951 začína na Krajskom národnom výbore v Prešove pracovať aj Elena Lacková - je krajskou osvetovou inšpektorkou. V praxi to znamená riešenie každého problému, ktorý sa dotýkal Rómov. Napriek vyčerpávajúcej práci, ktorú vykonáva takmer sústavne v osadách a na každom kroku sa stretá u majority s vžitým podceňovaním Rómov, naďalej píše. V roku 1952 píše hry Nový život a Rómske srdce Chce znova zažiť, ako sa Rómom dostáva od gádzov úcty. V roku 1955 sa vracia ku svojej úspešnej divadelnej hre Horiaci cigánsky tábor a znova ju naštuduje - tentoraz s Rómami z Prešova. V roku 1960 sa v Prešove zrušil kraj a Elena Lacková začína dochádzať do Košíc. Stáva sa osvetovou pracovníčkou Okresného domu osvetu. Znova má na starosti Rómov a organizuje kurzy varenia, šitia... Dochádzanie do Košíc je náročné - vychováva štyri deti. Piaty synček bol po prekonaní ťažkého zápalu mozgových blán v detskom domove (neskôr, ako 14-ročný zomrel). Hľadá si prácu a nádej vidí znova - v Čechách. Aj s deťmi cestuje do Ústí nad Labem. Tam jej ponúknu miesto, po akom vždy túžila - v mestskom Parku kultúry a oddychu s pracovným zaradením: práca so súbormi ľudovej tvorivosti. Prichádza za ňou aj manžel Jozef, ktorý začína pracovať na krajskej hygienickej stanici, neskôr ako majster v melioračnom družstve. V roku 1965 začína Elena Lacková (na podnet jej vedúceho) študovať popri zamestnaní na Karlovej univerzite v Prahe (Fakulta osvetovej práce a žurnalistiky)

Koncom 60-tych rokov sa Elena Lacková zapája do národnostného hnutia Rómov. Aj keď Rómom nebol priznaný štatút národnosti, stáva sa spoluzakladateľkou prvého celorepublikového Zväzu Cigánov - Rómov. Na Slovensku povolilo ministerstvo vnútra jeho činnosť ako kultúrno-spoločenskej organizácie v novembri 1968, ustanovujúci zjazd sa na Slovensku uskutočnil v apríli 1969. (Zväz bol však v roku 1973 zrušený.) Napriek dvom rokmi úspešného štúdia na vysokej škole v odbore osvetová práca a dlhoročnej praxi osvetovej a kultúrnej pracovníčky - sa Elene Lackovej po návrate do Prešova nepodarí zohnať zamestnanie. Po ukončení vysokoškolského štúdia a získania titulu magistra, paradoxne znova v Prešove nemôže nájsť prácu. Až po sťažnosti do redakcie novín Rudé právo, jej ponúknu miesto osvetovej pracovníčky v obci Lemešany, kde pôsobí aj ako knihovníčka a hlásateľka v obecnom rozhlase. Len čo dosiahla dôchodkový vek, odchádza z tohto miesta do dôchodku. Brigádnicky však pracuje pre

družstvo Dopleta a v okolitých dedinách ponúka objednávky na kolorované fotografie...Konečne dúfa, že bude mať čas na písanie. Od roku 1976 pokračuje v stretávaní sa s českou lingvistkou PhDr. Milenou Hübschmannovou, ktorá zasvätila svoj život štúdiu rómskeho jazyka a propagácii rómskych osobností a rómskej literatúry na Slovensku, v Čechách i vo svete. Elena Lacková sa s ňou zoznámila ešte ako so 17-ročnou študentkou orientálnych jazykov Filologickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe. Ich vzájomné stretnutie bolo prospešné pre obidve. Vďaka Elene Lackovej spoznávala Milena Hübschmannová Rómov na Slovensku a vďaka Milene Hübschmannovej vzniklo dielo Narodila jsem se pod šťastnou hviezdou / Uliřom tel bachtal'i čercheň, ktoré je spracovaním autobiografie Eleny Lackovej na základe jej autentického rozprávania, ktoré Milena Hübschmannová chodievala viac ako osem rokov zaznamenávať na magnetofónové pásky. Dielo bolo ukončené v roku 1986 - prepísané, preložené do češtiny a autorizované rozprávačkou, aby napokon vyšlo v knižnej podobe v roku 1997 v Prahe (Vydavateľstvo Triáda). Dnes už poznáme jeho anglickú i francúzsku verziu... Okrem toho Milena Hübschmannová pomohla Elene Lackovej, aby niektoré jej práce uzreli svetlo sveta skôr v Čechách ako na Slovensku. V roku 1988 uviedol jej hru Žužiča Český rozhlas. Hra získala v roku 1989 cenu v Žatve Českého rozhlasu a cenu Prix Bohemie na Festivale rozhlasových hier v Plzni. Do rómskeho seba uvedomovacieho procesu vstupuje Elena Lacková znova v období -nežnej- revolúcie v roku 1989 a v roku 1990 sa stáva predsedníčkou Kultúrneho zväzu rómskej národnosti na Slovensku (vznik 8. mája 1990, Prešov). Elena Lacková znova nachádza zmysel svojho života - venuje sa znovu oživeniu rómskych hudobných tradícií v rodnom Veľkom Šariši, podporuje vznik rómskych folklórnych hudobných skupín a folklórnych súborov na východnom Slovensku, organizuje prvé rómske festivaly a rôzne kultúrne podujatia, angažuje sa za uznanie národnej svojbytnosti Rómov i v politickom hnutí Rómov. Pod jej vedením sa Kultúrny zväz rómskej národnosti stáva prvým vydavateľom prvého celoštátneho periodika pre Rómov Romanou řil (september 1991- september 1992, Prešov). V roku 1992 jej na Slovensku konečne vychádza prvá kniha - súbor pôvodných rómskych rozprávok v slovenskom i rómskom jazyku Rómske rozprávky / Romane paramisa (Košice, Východoslovenské vydavateľstvo, preklad do rómčiny PhDr. František Godla). Náklad knihy je vysoký - až 10.000 kusov a Elena Lacková cestuje s prezentáciou po celom Slovensku i v Čechách - rozdáva knihy a stretá sa s deťmi i s pedagógmi. V roku 1995 ocenila Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem Eleny Lackovú diplomom Za rozvoj rómskej kultúry. V roku 2000 si Slovensko po prvý raz oficiálne pripomenulo

Pamätným dňom obeť rasového násillia a holokaustu (9. septembra) - pri tejto príležitosti udelil prezident SR Elene Lackovej pamätnú medailu za celožitonné úsilie priblížiť hodnoty rómskeho národa majoritnej spoločnosti a za umelecké stvárnenie holokaustu Rómov. Je nositeľkou štátneho vyznamenania Radu Ľudovíta Štúra III. triedy, ktorý prevzala z rúk prezidenta Rudolfa Schustera 3. septembra 2001 pri príležitosti Dňa Ústavy SR. O svojej literárnej tvorbe a o potrebe literatúry Elena Lacková hovorí: - Osudy Rómov boli vždy zložité. Ani historici nedokázali hneď zistiť ich prvotné stopy v mračnách storočí. Dnes sú Rómovia roztrúsení po celom svete. Mnohí z nich žijú odtrhnutí od civilizácie, kultúry a najmä literatúry. Vedecké výskumy zatiaľ potvrdzujú, že Rómovia v minulosti nemali svoju vlastnú písanú literatúru. Preto sa nezachovalo celé bohatstvo, čo vytvorila rómska fantázia a um. Všetko, čo vieme o našich predkoch, sa zachovávalo len ústnym podaním a tak sa aj prenášalo z generácie na generáciu. Pre nás, terajších súčasníkov, sú duchovné hodnoty našich predkov veľmi vzácne, ale aj zahalené tajomstvom. No národ, ktorý nie je literárne činný, nie je národom. Bez literárnej tvorby nie je možné poznať skutočnú pravdu o jeho živote a jazyku. Minulé spoločenské formácie neumožňovali rómskym tvorcom vydávať svoje literárne diela ako diela Rómov, pretože sme neboli akceptovaní ako národ. A tak naši nádejní autori, aj keď mali záujem tvoriť, nevydali svoje svedectvá. Aj preto si rómska literárna tvorba u nás nevytvorila bohatšiu historickú tradíciu. Som však presvedčená, že dnes, aj keď je rómska literárna tvorba len v začiatkoch, má perspektívu tvoriť aj na základe národnostnom. Literárna tvorba je pre každý národ veľmi potrebná - je potrebná aj pre rómsky národ. Pre formovanie vedomia a sebavedomia rómskeho človeka. Pre rozvoj a zachovanie jeho jazyka a vlastnej identity. Verím v silu rómskeho života a v silu rómskej literatúry. Od vzniku rómskeho profesionálneho divadla - Divadla Romathan (Košice, máj 1992) bolo snom Eleny Lackovej, aby jej hru Horiaci cigánsky tábora viedlo na svojej scéne práve toto divadlo. Stalo sa tak 52 rokov po jej napísaní. Pod názvom Cigánsky tábor / Romano lagros (v úprave Štefana Kasardu) Romathan uvádza hru 19. mája 2000. O svojej tvorbe pre divadlo a o hre HORIACI CIGÁNSKY TÁBOR E. Lacková povedala: "Divadlo patrí k najpôsobivejším umeleckým druhom, lebo pestrosť deja, ktoré má divák možnosť vidieť na vlastné oči a prežívať celým svojím srdcom, ho nesmierne aktivizuje. Priamy prejav živého herca - jeho tvorba priamo pred očami diváka - má na človeka veľký vplyv. Toto umenie hralo odjakživa významnú úlohu pri zjemňovaní a skultúrňovaní človeka. Takto som pochopila divadelné umenie aj ja, a preto som chcela aj takouto formou umenia pôsobiť na myslenie a formovanie rómskeho človeka. V hre HORIACI CIGÁNSKY

TÁBOR som chcela zvýrazniť, že aj Rómovia bojovali proti fašizmu a za svoju slobodu po boku slovenských partizánov v Slovenskom národnom povstaní. Posledné mesiace života prežila v domove dôchodcov v Košiciach. Elena Lacková zomrela 1. januára roku 2003.(www.rnl.sk)

Medzi opatreniami, ktoré robil Slovenský štát, namierené proti Rómom bolo zakladanie táborov perzekučného charakteru. Najskôr to boli tzv. pracovné útvary, kde boli umiestňovaní najmä mladí Rómovia. Zneužívaní boli najmä na najťažšie manuálne práce, pri stavbách ciest, priehrad a železničných tratí. Medzi najväčší patril pracovný útvar v Dubnici nad Váhom (1942-1944), o ktorom som sa rozhodla napísať v mojej práci, nakoľko Rómskych osobností v Trenčianskom kraji nebolo veľa. Pracovali v ňom obyčajní robotníci, ktorí sa mohli stať osobnosťami, len nemali možnosť to dokázať.

3.2 PRACOVNÝ ÚTVAR PRE CIGÁNOV A ASOCIÁLNE OSOBY V DUBNICI NAD VÁHOM

Jeden z prvých pracovných útvarov pre Cigánov a asociálov vznikol v roku 1942 v Dubnici nad Váhom. Otvorený bol napriek odporu mesta i vedenia blízkeho zbrojárskeho podniku, ktoré niekoľkokrát proti jeho existencii protestovali. Generálnemu riaditeľovi Škodových závodov musel oprávnenosť existencie pracovného útvaru vysvetľovať osobný tajomník ministra vnútra. Obavy vedenia závodu však nedokázal rozptýliť, nakoľko sa opätovne dožadovalo vysvetlenia, nakoľko môžu byť zaradenci nebezpeční. Z Ministerstva vnútra im prišla odpoveď, že asociálne osoby nie sú politicky nebezpečné a na sabotáže nemajú potrebnú inteligenciu. Pracovný útvar ležal bokom od obce medzi železničnou traťou a stavbou hydrocentrály. Určený bol na stavbu priehrady v Dubnici nad Váhom. Zaradenci mali vykonávať najťažšie zemné práce. Vyplývalo to z obežníka vydaného Ministerstvom vnútra - Ústredným úradom práce, ktorý vydával väčšinu obežníkov, vyhlášok a nariadení, týkajúcich sa pracovných útvarov. Za povšimnutie pri tom stojí, že hoci bol pracovný útvar určený pre Rómov a asociálne osoby, časť obežníkov sa zameriavala výhradne na Rómov. Napríklad pre odvody do dubnického pracovného útvaru požadovalo vyberať "Cigánov už na prvý pohľad vyložene zdravých a schopných pracovať na ťažkých pozemných prácach vo veku od 18 do 40 rokov.

Pôvodne mal pracovný útvar sústreďovať maximálne 300 zaradencov, no počas jeho existencie bol tento počet viackrát prekročený. Z koncentrovaných asociálov tvorili vždy približne polovicu zaradencov Rómovia. Počet Rómov v pracovnom útvare dosahoval túto výšku aj vďaka tomu, že ich charakteristika ako asociálnych umožňovala široký výklad. Stávalo sa, že do útvaru boli umiestnení i takí, u ktorých bolo možné o asociálnosti polemizovať. Najviac zaradencov v pracovnom útvare bolo v letných mesiacoch roku 1943.

Ostrahu pracovného útvaru vykonávali žandári. V pracovnom útvare bola expozitúra. Jej velením bol poverený hlavný dôstojnícky zástupca Pavol Malovec. Zároveň bol menovaný veliteľom pracovného útvaru. Prácu žandárov na k tomuto účelu vytvorená výnosom Ministerstva vnútra septembra 1942 žandárska expozitúra pravidelne kontroloval okresný žandársky veliteľ Štefan Hajtmánek, ktorému žandári vykonávajúci ostrahu pracovného útvaru podliehali. Účtovnú a hospodársku agendu zabezpečoval kancelársky oficiant Pavel Balala. Do pracovného útvaru bol nariadením župana presunutý zo svojho pôvodného pracoviska na Župnom úrade v Trenčíne, zložitú agendu však nezvládal.

Hospodárenie pracovného útvaru bolo vykonávané chaoticky, kontrola takmer neexistovala, čo dávalo priestor pre nezákonnú činnosť. Nebola to však len jeho vina. V pracovnom útvare mu chýbali základné kancelárske potreby, bez ktorých sa nedala viesť agenda. Sťažnosti na nedostatočné vybavenie zasielané z pracovného útvaru a župného úradu na Ministerstvo vnútra však ostávali bez odozvy. Písací stroj dodali do pracovného útvaru až po dvoch rokoch, v júli 1944. Rovnako až do júla 1944 museli v pracovnom útvare čakať na dodanie ohňovzdornej pokladnice. Nezákonnosti sa diali i vo vzťahu k zaradencom.

Veľkým problémom bola nekvalitná a málo výživná strava, ktorú ťažko pracujúci zaradenci potrebovali. Zabezpečovať ju mala firma Ing. Lozovský a Štefanec, využívajúca zaradencov na práce. Najmä ak im za stravu strhali 10 Ks denne. Bola to veľmi nadsadená suma a po protestoch ju museli znížiť na 3,20 Ks denne a neskôr dokonca 1 Ks denne. Zaradenci dostali aj prísľub zlepšenia stravy. Sľub sa nedarilo naplniť a s kvalitou a množstvom stravy boli v pracovnom útvare pravidelné problémy aj v ďalších mesiacoch. Porcie boli stále nedostatočné a často chýbali aj základné druhy potravín. Keďže sťažnosti zamestnancov na stravu neprestávali Ministerstvo vnútra nariadilo v pracovnom útvare kontrolu. Jej výsledky potvrdili množstvo nezákonnosti a nedostatky v hospodárskej správe. Zamestnanci kuchyne boli odhalení pri rozkrádaní potravinových článkov. Odhalenie spôsobilo zmeny v hospodárskej správe pracovného útvaru. Pavel Balala bol odvolaný. Novým vedúcim hospodárskej správy pracovného útvaru bol menovaný Ján Krcho. Ani ten nebol súci a aj v jeho práci sa vyskytovali závady a nedostatky. Hospodársku správu nakoniec prevzal Ján Drozd, ktorý v pracovnom útvare vydržal až do jeho rozpustenie.

Kontroly Ministerstva vnútra, ktoré v pracovnom útvare prebiehali v rokoch 1942 – 1944 objavovali nedodržanie predpisov a finančné podvody. Situácia vyvrcholila 25. Januára 1944. Na hospodársku správu bolo podané trestné oznámenie. Napriek vyšetrovaniu sa

nepodarilo zistiť, kto je za škody zodpovedný a boli uhradené z režijných nákladov.

Napriek výsledkom kontrol k zlepšeniu pomerov v pracovnom útvare neprišlo. Kritická ostávala najmä situácia v zabezpečovaní stravovania. Vedenie pracovného útvaru nebolo schopné radikálne zasiahnuť a sťažnosti na stravu sa opätovne opakovali. Ministerstvo vnútra preto v roku 1944 poslalo do pracovného útvaru dotazník. Na otázky žiadalo od vedenia pracovného útvaru urýchlenú odpoveď. Otázky sa týkali najvýznamnejších problémov, ktoré sa v pracovnom útvare počas jeho dovtedajšej existencie vyskytli. Objavili sa aj pokusy okrádať zaradencov aj pri zabezpečovaní pracovného oblačenia. Na jar 1944 chcelo vedenie útvaru zakúpiť pre zaradencov a samozrejme na ich náklady, jednotné pracovné odevy.

V rokoch 1942 – 1943 sa objavovali anonymne sťažnosti na neznesiteľnú zimu, neskôr na nedostatok postelí a zamorenie hmyzom. Kvalitu ubytovania najobjektívnejšie vyhodnotila samotná hospodárska správa pracovného útvaru. V marci 1944 pre prezídium župného úradu v Trenčíne charakterizovala ubytovanie ako nevyhovujúce normálnym podmienkam. Miestnosti boli plné ploštíc, ktoré nedovoľovali pokojný spánok. Zanedbávanie hygienických pomerov sa prejavilo v lete 1944. V pracovnom útvare sa objavili prvé prípady nákazy týfusom. O niekoľko dní sa nákaza sa potvrdila aj u iných. V pracovnom útvare vykonal kontrolu štátny obvodný lekár v Ilave MUDr. J. Kupecký. Zistil veľké zavšivenie medzi zaradencami a spolu s táborovým lekárom identifikovali prameň nákazy v táborovej väznici.

Okamžite ju nariadil zatvoriť a zakázal vypúšťať Rómov a asociálov z tábora do Dubnice nad Váhom. Nákaza v pracovnom útvare nemala našťastie dlhé trvanie a už v hlásení z augusta 1944 z pracovného útvaru na Ministerstvo vnútra oznámili, že týfus ani žiadna iná nákazlivá choroba v pracovnom útvare nie je. Zmeny v hygienických pomeroch však napriek alarmujúcim zisteniam a opatreniam lekárov ani po potlačení nákazy neprechádzali. Ďalšia kontrola vykonaná v pracovnom útvare v septembri 1944 opätovne potvrdila nevhodnosť ubytovania, lebo izby boli stále hmyzu. Hospodárske pomery, nedostatočná strava a ubytovanie mali na morálku zaradencov veľmi negatívny dopad. Neboli to ale jediné a ani najťažšie formy perzekúcií. Jej najväčšie prípady sa samozrejme odohrávali na pracovisku. Tam zaradenci vykonávajúci najťažšie výkopové práce. Pracovali až 11 hod. denne, často i vo voľných dňoch. Pracovalo sa aj počas daždivých dní. No vtedy s ohľadom na chatrné oblačenie zaradencov, len 4 – 4,5 hod. Veľa škôd narobilo ponížovanie či výčiny strážnej služby. Deprimujúco pôsobilo aj udržiavanie útvaru v zimných mesiacoch. Práce nebolo, firma Ing. Lozovský a Štefanec

zamestnávala len zlomok z množstva zaradencov Časť získala prácu u iných firiem, no väčšina bola držaná v pracovnom útvaru. Zaradenci sa museli zúčastňovať prednášok vedených žandármi, farárom, miestnym predsedom, či veliteľom. Perzekučný charakter útvaru sa naplno prejavil v roku 1944. Športový klub v Dubnici nad Váhom požiadal veliteľstvo pracovného útvaru o povolenie tréningu v ťažkej atletike pre troch Rómov. Vedenie pracovného útvaru nemalo námietky. Išlo o poriadnych pracovníkov, slušných, s veľkým záujmom o šport. Napriek tomu Ministerstvo vnútra zaradencom súhlas vydať odmietlo.

V pracovnom útvaru sa však vyskytovali aj nešváry typické pre asociálne osoby. Napriek prítomnosti žandárov sa nepodarilo zabrániť krádežiam medzi zaradencami. Jeden zamestnanec páchal po dobu 6 mesiacov podvody. Dosiahol prepustenie z pracovného útvaru bolo snahou väčšiny zaradencov. Preto zaradencom sľuboval, že za úplatu zabezpečí ich prepustenie. Vylákal od nich vysoké sumy peňazí, no sľuby nesplnil.

Veliteľstvo pracovného útvaru navrhovalo prepustenie časti zaradencov, no nedostávalo od Ministerstva vnútra žiadne vyrozumienie. V pracovnom útvaru nevedeli o tom, či je žiadosť posúdená kladne, alebo zamietnutá. Zaradenci sa na to pýtali. Najmä ak sa stalo, že mnohí mali žiadosť o prepustenie podanú aj rok. Negatívne pôsobilo i to, že niekedy boli prepustení zaradenci, ktorí prišli do pracovného útvaru neskoršie ako tí, čo už mali žiadosť na Ministerstvo vnútra podanú. Také rozhodnutie vyvolávali oprávnenú nespokojnosť. Bezpečnostné zložky sa snažili nekalú činnosť v pracovnom útvaru odhaľovať a preto neprekvapuje, že medzi zaradencami mala svojich konfidentov aj Ústredňa štátnej bezpečnosti a spravodajské informácie sa snažilo získať aj Ministromi vnútra.

Ministerstvo vnútra bolo so stavom, ktorý vládol v pracovnom útvaru sústavne nespokojné. Nariadilo veliteľstvu pracovného útvaru, aby každú neprístojnosť a závalu hlásilo na Ministerstvo vnútra. Platilo to aj v prípade, ak bola vedením pracovného útvaru riadne vyšetrená. Ministerstvo vnútra požadovalo dôkladné informácie o každom hromadnom a hrubom prejave nedisciplinovanosti a nespokojnosti zaradencov. Nakoľko po predchádzajúcich negatívnych skúsenostiach vedeniu pracovného útvaru príliš nedôverovala požadovalo aj vysvetlenie príčin. Na ministerstve chceli byť informovaní o všetkých prípadoch hrubého ukrivdenia zaradencov. 247 Najmä o prípadoch ukrátenia na mzde či vykorisťovaní. Osobitne sa museli hlásiť poklesky príslušníkov žandárstva a akékoľvek pokuty o úplatky. Veliteľstvo pracovného útvaru muselo informovať aj o nedorozumeniach medzi orgánmi pracovného útvaru a podnikateľskými firmami, ktoré s ním spolupracovali. Týkalo sa to aj sporov so štátnou stavebnou správou.

Zaradencom sa napriek množstvu problémov darilo počas prvých dvoch rokov existencie pracovného útvaru plniť všetky normy. Na prelome rokov 1943/1944 však zemné práce na hydrocentrále ustali. Veliteľ pracovného útvaru dostal právomoc dočasne prepustiť dobre sa správajúcich zaradencov.

Na štátnu stavebnú správu písali 14. júla 1944 aj ďalšie firmy, ktoré sa podieľali na stavbe hydrocentrály - Ing. Petri a Ing. Danišovič. Ani im sa robotníkov nedarilo získať. Práca na stavbe v Dubnici nad Váhom ich nelákala, lebo na iných pracoviskách mali možnosť lepších zárobkov.", Aj tieto firmy videli jedínú možnosť", ako stavbu včas ukončiť prísune nových asociálov. Boli však taktiež neúspešné. Počet zaradencov v dubnickom pracovnom útvare stúpol len v auguste 1944 o niekoľko zaradencov presunutých zo zrušeného pracovného útvaru v Revúcej. Naopak, Štátna stavebná správa upozornila firmy, ktoré stavali hydrocentrálu, že je s ich prácou nespokojná. Nenasadzovali ich ale výhradne na stavbe hydrocentrály. Časť z nich presunuli do dubnickej zbrojovky na stavbu protiletceckých krytov v lokalite Lieskovec. Nakoľko platby zo zbrojovky boli vyššie, firmy logicky uprednostňovali ich prácu v zbrojovke. Presun časti asociálov sa však zákonite odrazil v meškaní prác na hydrocentrále.

Na vedení Štátnej stavebnej správy sa rozhodli pre radikálne riešenie a zrušili s firmami Ing. Danišovič a Ing. Petri zmluvy. Boli vypovedané bez náhrady a stavbu prevzala do vlastnej réžie Štátna stavebná správa. Situácia v dubnickom pracovnom útvare sa radikálne zmenila po vypuknutí Slovenského národného povstania a obsadení Slovenska nemeckou armádou. Príkazy už vydávali príslušníci nemeckej brannej moci prostredníctvom slovenských úradov. Pracovné útvary a v tábore ostali len Rómovia.

K zníženiu počtu zaradencov neprišlo, z príkazu nemeckého veliteľstva mali byť do dubnického pracovného útvaru dodaní všetci Rómovia z Trenčianskej župy bez ohľadu na to, či boli v pracovnom pomere alebo nie. Stav zaradencov sa rýchlo zvyšoval, lebo do Dubnice sa snažili zaradiť Rómov z viacerých okresov na Slovensku. Kapacita tábora bola onedlho prekročená a nebolo možné ju naďalej zvyšovať. Správa tábora preto musela odmietnuť Rómov z okolia Žiliny. Po dohode so županom ich vrátili Okresnému úradu v Žiline, kde ich zaradili na stavbu opevňovacích prác. Z rovnakého dôvodu museli Situácia v dubnickom pracovnom útvare sa radikálne zmenila po vypuknutí Slovenského národného povstania a obsadení Slovenska nemeckou armádou. Príkazy už vydávali príslušníci nemeckej brannej moci prostredníctvom slovenských úradov. Pracovné útvary a v tábore ostali len Rómovia.

Pracovný útvar pre Cigánov a asociálov v Dubnici nad Váhom oficiálne zanikol k 15.

Novembri 1944. To však už bol na jeho mieste zriadený Zaisťovací tábor pre Cigánov v Dubnici nad Váhom, kde boli Rómovia administratívne prevedení. Likvidáciou pracovného útvaru bol poverený Ján Drozd, ktorý ju v priebehu mesiaca decembra 1944 aj ukončil.(Janas, 2009, s. 60-74)

1.

3 TRENČIANSKY KRAJ

Sídlom kraja je Trenčín, stredisko stredného Považia, jedno z najstarších miest Slovenska, nazývané aj Perla Považia a vďaka špecializovaným veľtrhom aj Mesto módy. Trenčín sa rozprestiera na oboch brehoch rieky Váh, na rozhraní malebnej rovinatej Trenčianskej a Ilavskej kotliny, pod Strážovskými vrchmi. Po prvý raz sa spomína v spise gréckeho geografa Klaudia Ptolemaia, čo potvrdzuje aj slávny latinský nápis na trenčianskej hradnej skale z roku 179 nášho letopočtu o víťazstve II. rímskej légie z Laugaritia. (Nápis na skale bolo vidno spoza sklenenej steny z interiéru ekelticko-secesnej budovy hotela Tatra). Mesto bolo v roku 1941 spustošené Tatármi a nový rozkvet mesta nastal za vlády uhorského palatína, „pána Váhu a Tatier“ Matúša Čáka Trenčianskeho (1296-1321). Ten postupne získal značnú časť dnešného územia Slovenska, vlastnil asi 30 hradov. Na strmej skale nad mestom sa vypína Trenčiansky hrad, ktorý je nielen dominantou mesta, ale aj celého Považia. Je to jeden z najvýznamnejších komplexov na Slovensku, dôležitá pohraničná pevnosť, ktorej dejiny siahajú až do roku 1090. Jeho súčasná podoba je výsledkom viacerých prestavieb a rozsiahlych konzervačných prác. Trenčianske múzeum v gotických palácoch hradu sprístupnilo historické expozície. Honosná je výstavba rodovej galérie rodiny Illésházyovcov v paláci Zápoľských takmer so stovkou olejomalieb zo 16. Až 19. storočia. Na nádvorí hradu sa v letných mesiacoch konajú komorné koncerty, vystúpenia folklórnych skupín i historického šermu. Atraktívne sú nočné prehliadky hradu. Prírodným danostiam Podhradia sa tvarovo prispôsobilo námestie Trenčína, ktoré lemujú goticko-renesančné dvojpodlažné meštianske domy. K pozoruhodným stavbám patrí aj honosný palác bývalého Župného domu z roku 1761 (dnes sídlo Trenčianskeho múzea), piaristický Kostol svätého Františka Xaverského z rokov 1653-1657, galéria slávneho rodáka mesta maliara M. A. Bazovského v paláci z poslednej štvrtiny 19. storočia a novoromantická bývalá synagóga z roku 1913, kde sa konajú príležitostné výstavy a koncerty. Jediným v celku zachovaným významným prvkom fortifikačného systému z prvej polovice 15. storočia je Dolná brána, zvaná Turecká. Nad jej priechodom, sa týči šesťpodlažná 32 metrov vysoká veža, ktorá má na oboch stranách erb mesta. Trenčín má bohatú históriu textilnej a odevnej výroby, na ktorú nadväzujú kontrakčné a predajné výstavy a veľtrhy. Ďaleko do histórie siahajú aj dejiny ďalších miest. Prvé písomné doklady o Prievidzi sa nachádzajú v listine Zoborského opátstva z roku 1113, Nové Mesto nad Váhom sa v starých listinách spomína už v roku 1253. Mladším mestom je

Partizánske, ktorého dejiny sa začali v rokoch 1938-1939, kde firma Baťa postavila továreň na obuv.(Slovenská agentúra pre cestovný ruch, úrad TSK)

3.1 HISTÓRIA

Putovanie Považím je aj putovaním špalierom ôsmich strážnych hradov na vyvýšeninách s výborným výhľadom do okolia. Dnes sú z nich už len ruiny. Potom, ako prestali mať strážnu funkciu, páni hrady opustili a tie postupne chátrali. Najjužnejšie situovaná je v Považskom Inovci zrúcanina gotického hradu Tematín z 13. storočia. Veľmi navštevovaná je aj ruina Čachtického hradu, opradená mnohými legendami vrátane krvavých. Jednou z tých známych je legenda o hradnej panej Alžbete Bátoryčke, ktorá vraj dala na prelome 16. a 17. storočia zavraždiť viac ako 600 mladých dievčat, aby sa mohla vykúpať v ich krvi. V ostatných rokoch pozornosť priťahuje postupne rekonštruovaný hrad Beckov, na opravených nádvořiach sa pravidelne odohrávajú rytierske zápolenia, verné inscenácie dobývania hradu v stredoveku. Ďalšími ruinami strážnych hradov sú Sivý Kameň, Považský hrad a Vršatec. V mestečkách kraja bola v minulosti široko rozvinutá remeselná výroba. Púchov bol v 18.st. známy súkenníckymi dielňami, ktorých bolo na dnešnej Moravskej ulici až 68. Typickým produktom súkenníkov bola modrotlač. Záujemcov o umelecké remeslá prekvapí viac ako 3700 exponátov zo slovenskej produkcie v Slovenskom sklárskom múzeu v renovovanom renesančnom kaštieli rodiny Schreiberovcov v Lednických Rovniach.

Rázovitá kopaničiarska oblasť okolo Myjavy na hraniciach s Českou republikou, láka nie len milovníkov histórie, ale aj ľudových stavieb a folklóru. Je významnou etnografickou oblasťou s originálnou ľudovou architektúrou starých gazdovských domov, odevmi i tradíciami. Na Myjave sa konajú pravidelné festivaly kopaničiarskeho folklóru. Takmer celý kraj sa pod vedením Jozefa Miloslava Hurbana zapojil do národnooslobodzovacieho hnutia. Tu bola počas udalosti v roku 1848 vyhlásená Slovenská národná rada. Na evanjelickej fare v Košariskách uzrel v roku 1880 svetlo sveta Milan Rastislav Štefánik, francúzsky generál, vedec, cestovateľ a politik, ktorý sa stal v roku 1918 spoluvorcom Československa a bol jeho prvým ministrom vojny. Keď sa v roku 1919 vracal zo zahraničia po prvý raz do nového štátu, zahynul pri Bratislave tesne pred prístátím pri leteckom nešťastí. Na jeho pamiatku stojí na vrchu Bradlo nad Košariskami monumentálna travertínová mohyla, pri ktorej sa každoročne konajú spomienkové slávnosti. V jeho rodnom dome v Košariskách je múzeum. Do dediny Uhrovec návštevníkov priťahuje okrem zrúcanín hradu aj jednoduchý vidiecky dom, v ktorom sa narodili dve významné

slovenské osobnosti. V roku 1815 sa tu narodil Ľudovít Štúr, politik, historik, kodifikátor spisovnej slovenčiny, básnik, vedúca osobnosť slovenského národného obrodzenia. V roku 1921, vedúca osobnosť Pražskej jari, politického uvoľnenia v roku 1968.(www.tsk.sk)

DISKUSIA

Komparácia názoru rómskej menšiny realita

Umenie a kultúra Rómov, je jediná možnosť ako sa ukázať, ako dať najavo pocity a ukázať sa svetu aj v inom svetle. Nielen ako tí čo chodia pre sociálne dávky, nevedia sa postarať o deti a všetky financie dajú do alkoholu. Existujú určite aj slušný cigáni, len naša majorita ich hádže všetkých do jedného vreca. A to nie je najlepšie riešenie. Chcela by som ich obhájiť, ako samostatnú etnickú skupinu, ako národ. ktorá nám má čo ponúknuť.

Zamysleli sa už nad tým, koľko by mohol len náš štát na ich zaujímavej kultúre získať? Prečo ich máme len odsudzovať? Keby štát vedel poskytovať peniaze tam, kde sú potrebné a nie len sebe do vreca, na rómskej kultúre by toho dosť získal, lenže to si len málokto uvedomí. Ich kultúra je jediné čo majú, vlastný štát, nemajú peniaze, kde sa dobre cítia a len takto sa vedia prejaviť. Rómom je potrebné vhodným spôsobom dať najavo, že majú možnosť prejaviť sa a umožniť im to. Vláda by nemala riešiť otázku vojny v Afganistane, ale mala by riešiť problémy tu u nás, nevyhadzovať peniaze nášho štátu, ktorých nie je veľa, von oknom. Veľa kňazov zo Slovenska chodí poučovať, vyučovať a misionárčiť do tretieho sveta, pritom tretí svet majú rovno pod nosom. Tu u nás na Slovensku, nie len na Luníku 9. Rómsky problém sa týka celého Slovenska. Mali by sme tým ľuďom v tomto pomáhať. A nie ich stále donekonečna ponižovať a ničiť našimi názormi, ktoré sú často chybné. Rovnako by podľa mňa mali prísne trestať akúkoľvek diskrimináciu aj keď to možné nie je, v 99 % populácie je odbor voči našim počernejším obyvateľom našej vlasti. A s týmto sa bojovať nedá, je to v ľuďoch, v tejto generácii, každý dobre vie, že názor ľudí nemenia len tak. Dnes sú Rómovia vnímaný iba cez getá, ako by ani neexistoval iný pohľad, akoby ich kultúra, premenila z giet plných špiny a neúcty človeka k človeku. Nevie ako riešiť túto situáciu v getách, majú ako ospravedlnenie pre svoje „ čierne „ myšlienky...Naučme sa písať pravdu, myslím si že to je prvý krok k sebaúcte a riešeniu problémov. Máme problém, ale nezabúdajme, že rómska kultúra nie je len geto.....

Súhlasím s názorom, že sú aj zlí Rómovia, robia tu rôzne zločiny, predávajú do Čiech svoje ženy za prostitútky, živia sa úžerníctvom, pijú, okrádajú, nepracujú, nemajú záujem prispôbiť sa spoločnosti, ale nie je to len kvôli nám? Možno je to tým, že nikdy nemali priestor na prispôbenie sa? Všimnime si naše správanie, nás bielych. V obchode pri pokladni stál raz predom mnou „ jeden čistokrvný rasista „ ak ho tak môžem nazvať a pri pokladni cigán. Ako si myslíte že reagoval? Počas blokovania potravín, aj len preto ako ho

mohli do toho supermarketu vziať, a že sa tými čiernymi rukami chytá jeho nákup. Tak ako môžu naši čierny spoluobčania pracovať, keď musia neustále čeliť takejto rasovej diskriminácii, pre normálneho je to nepochopiteľné. V pracoviskách sa riešia rôzne šikany a podobné veci, Róm sa ale len málokedy ozve s tým, že ho neprijali pre farbu pleti, ale no, že ho prijali a v práci sa k nemu správajú ako k zvieratú a nie len tí zákazníci v supermarketoch aj samotný kolegovia a zamestnávatelia, tak ako tam má fungovať zdravý kolektív? Zamestnávatelia sa pre väčšinu prispôbia sami sebe a Róma pre maličkosť vyhodia. Rómske deti už od detstva čelia šikanovaniu a diskriminácii, urážaniu a posmechu. Ostatné biele deti sú vychovávané svojimi rodičmi, ktorí im od malička tlčia do hlavy, že cigáni sú špinaví, smradľaví a majú vši. Veď len veta našich rodičov, keď sme boli malí: „ ak nebudeš poslúchať, dáme Ťa cigánom „, hovorí o tom, v akom duchu vychovávame naše deti. Potom sa matky a oteckovia divia, že im zo dňa na deň príde domov synáček s vyholenou hlavou a rasistickými a fašistickými názormi. A vtedy rómske deti z normálnych tried, základných škôl, končia v špeciálnych školách, hoci tam vôbec nepatria. Veľa tých detí sa možno len nevie zmieriť s tými urážkami a preto sa správajú ako sa správajú a to aký majú prospech je najskôr chyba rodičov, málo sa im venujú.

V tejto situácii by sme sa mali obávať toho, či nepríde druhý Hitler, alebo iný múdry človek, ktorý bude mať „ múdre “ riešenia, nedopadlo by to dobré a ďalší holokaust, genocídu, či vysťahovanie obyvateľstva, nepotrebujeme. Aj Rómovia sú len ľudia! Nezabúdajme na to, že naše a ich práva sa v ničom nelíšia. Veľa ľudí by rómske obyvateľstvo z našej republiky najradšej vysťahovalo. Ale nazrime do našej histórie, nestáhovali sa už dosť? Neboli kedysi kočovný národ a konečne sa usadili? Každý národ sa vždy usádzal tam, kde mal na to podmienky. Táto skupina toľko kočovala, kým sa nemala kam usadiť a vytvoriť si vlastné teritórium. Dobré, majú vlastný štát, Rumunsko, ale aké sú tam podmienky na prežitie? To je im už lepšie u nás na Luníku 9. Každý národ, národnosť, etnické a iné spoločenstvo jestvuje do takej miery, do akej si uvedomuje najmä svoju kultúrnu, historickú a jazykovú determináciu. To sú hádam najpodstatnejšie atribúty, kt. umožňujú seba identifikáciu tak veľkých i malých národov a národností, ako aj seba identifikáciu jednotlivcov.

Perspektíva do budúcnosti rómskej menšiny

V súčasnosti je tento problém najpalčivejší najmä vo vzťahu k rómskej národnostnej menšine na Slovensku, i v ďalších krajinách, kde Rómovia žijú. Aktuálny je najmä preto, lebo súčasný stav seba identifikácie Rómov na Slovensku, ako výsledok celého predchádzajúceho vývoja ekonomických, spoločenských, politických aj kultúrnych pomerov v stredoeurópskom geopolitickom priestore je aj napriek istému pokroku absolútne nepriaznivý tak pre Rómov, ako aj pre celú spoločnosť. Z tejto nedostatku plynú rôzne iné problémy, ktoré bránia Rómom ako celku rovnoprávne, rovnocenne a autenticky sa integrovať do všetkých sfér života spoločnosti. Rovnako bránia majoritnej spoločnosti akceptovať Rómov ako rovnocenných partnerov. Tento stav je v našom reálnom spoločenskom živote viditeľný vo všetkých oblastiach od politiky, ekonomiky cez kultúru a školstvo až po šport. Vznikol tak reálny stav, keď rómska národnostná menšina bola a je vo všetkých týchto oblastiach marginalizovaná až celkom na okraj spoločnosti. Vývin rómskej národnostnej menšiny ako celku v porovnaní s majoritnou spoločnosťou je teda dlhodobou divergentný a táto priepasť narastá. Tento rozdiel vyjadrený historickým časom obnáša niekoľko stáročí. Mali by sme to vnímať ako výstrahu, ako veľmi vážnu situáciu, ktorú treba okamžite a vážne riešiť. V ekonomickom živote krajiny sú Rómovia v tom lepšom prípade len najlacnejšou pracovnou silou (zväčša na úrovni verejnoprospešných prác, resp. práce na čierno), no v podstatnej miere sú z ekonomického života krajiny, takmer úplne vylúčení a tak odkázaný na starostlivosť štátu resp. na milosť a nemilosť štátnej sociálnej politiky a jej reforiem. Temer úplná nezamestnanosť Rómov devastuje sociálne, morálne i kultúrne. Ich životnou filozofiou sa stala filozofia biologického prežitia. Nič viac nič menej. V tejto súvislosti nemožno obísť alarmujúci stav vyše 620 rómskych osád na východe Slovenska, kde osada a obec sú porovnateľné tak, ako 13. a 21. Storočie. Pričom mnohí starostovia a obecné zastupiteľstvá nie sú schopní ani v najmenej riešiť problém bývania, elektrifikácie, zabezpečovania pitnej vody, ciest a pod. Všetky tieto vymoženosti sa končí a tam, kde končí dedina. V politickej oblasti je situácia rovnaká. Demokratický politický systém, okrem uznania Rómov za národnosť v roku 1991, nevytvoril žiadne osobitné podmienky preto, aby Rómovia mohli participovať na politickom živote, na riadení a rozhodovaní svojich vlastných vecí. Rómovia nie sú politicky prítomní nikde v žiadnom zastupiteľskom orgáne, až na niekoľko obcí južného a východného Slovenska. Ani volebný systém nereaguje na špecifickosť rómskej menšiny a na potrebu jej zastupiteľnosti napr. v parlamente SR, či v regionálnych parlamentoch

VÚC. Osobitným problémom je veľmi komplikované formovanie politickej reprezentácie Rómov najmä vo vnútri etnika. Perspektíva pre najbližšie obdobie nie je „ružová“, skôr pesimistická. V tejto sfére sa výrazne prejavuje politická nižšia kultúra tak rómskych voličov, ako aj väčšiny lídrov, absencia sebadôvery a sebaúcty, nezodpovednosť za svoje rozhodovanie a konanie. Najpozitívnejšie a najvýraznejšie sa prejavil rozvoj kultúry, najmä v jej užšom zmysle. Pozitívnym javom v kultúre je formovanie rómskeho jazyka a jeho presadzovanie sa nielen ako komunikatívneho nástroja, ale tiež ako literárneho a umeleckého jazyka. Svedčí o tom vznikajúca rómska literatúra a poézia, dramatické umenie, hudba a pod. To svedčí o tom, že rómsky jazyk napriek všetkým snahám o jeho likvidáciu prežil a je schopný ďalej sa rozvíjať, stať sa moderným jazykom v rodine indoeurópskych jazykov. Nie na poslednom mieste je potrebná pomoc štátu jestvujúcim rómskym inštitúciám, ako divadlo Romathan, Katedra rómskej kultúry, ktoré môžu oveľa intenzívnejšie ako doteraz pôsobiť na uvedomovací proces rómskeho obyvateľstva, na rozvoj jeho identity. V oblasti vzdelávacieho systému SR a jeho schopnosti akceptovať rómske dieťa, rómskeho žiaka, je situácia osobitne zložitá.

ZÁVER

Tzv. rómsky problém v súčasnosti nadobudol veľké rozmery a jeho riešenie bude vyžadovať premyslený koncept, financie a hlavne čas. Diskriminačné prejavy majoritnej populácie voči Rómom prinášajú veľké nebezpečenstvo pre intenzívne vyhrocovanie situácie. Prieskum zameraný na odhaľovanie príčin diskriminácie poukazuje na posudzovanie na základe predsudkov. Podľa Nerómov, Rómovia zneužívajú spoločnosť a nemajú záujem o prácu. Ďalší zdroj zlej situácie Rómov je nízke vzdelanie a nedostatočná kvalifikácia. Riešenie rómskej otázky je celospoločenským problémom a vyžaduje systematický postup na rôznych úrovniach, vrátane vzdelávania.

V skratke: Rómovia majú odlišné názory na riešenie ich postavenia ako Nerómovia. Tak ako z nás Nerómov obyčajných ľudí, môže sa považovať za osobnosť aj obyčajný Róm, len by museli dostať príležitosť – i keď ju aj dostanú nevyužijú ju, ale v osadách, kde žijú biedne, ich nič neinspiruje. Veľa ich má talent – hudba, tanec, spev...Viac podpory v rozvíjaní ich talentu, v správaní sa s ľuďmi, s ich kultúrnymi návykmi dostávajú v mestách i v menších dedinách. Spomínaná pani Rihároivá z Veľkých Bielic.

Rómske osady, opustené budy, žiadne sociálne podmienky...to mnohým vyhovuje, mladá generácia si nemá kde vziať príklad, pri rôznych prečinoch všetci držia spolu, nedopustia na „vlastných“. Čo sa týka vzdelania, to nie je pre nich dôležité a nemyslia, že niečo by s ním dosiahli.

Rómovia zostávali najväčšími cestovateľmi sveta, zo strany obyvateľstva, kde Rómovia žijú prevláda strach z ich násilných a kriminálnych činov, čo sa krajiny snažia riešiť rôznymi spôsobmi. K utvoreniu pravdivého obrazu o Rómoch patrí informácia týkajúca sa reality, ktorá sa označuje aj ako rómsky paradox. Spôsob života Rómov mnohých (hlavne umelcov), ktorí ho v rôznych formách stvárajú, priťahuje a priam láka. Nebolo im priznané právo na označenie ako etnika, národnosť, boli posudzovaní ako zaostalá skupina obyvateľstva, hoci sa v ich radoch tvorila aj elitná špička, ktorá sa usilovala o dôstojnú reprezentáciu svojho pôvodu a o pozdvihnutie ostatných. Ako Rómovia žijú výskum tohto etnika sťažuje to, že rómska kultúra nie je jednotná. Nie sú samostatní, svoj život trávajú v rómskom spoločenstve. Samotné obydlie nepoznajú. Rómska rodina je oveľa väčšia ako bežná rodina, členovia rodiny, v ktorej sa grupujú väčšie vekové kategórie, obvykle pracujú spolu, slávajú spolu sviatky, ochraňujú sa... Najčastejšie stereotypy o Rómoch sú: špinaví, nevzdelaní, primitívni a zaoberajú sa spevom a tancom a na svet privádzajú veľké

množstvo detí. Sú európskym špecifikom číslo 1. Nič nevieme o ich prapôvodnej kultúrnej podstate, pričom za dôležitý fakt považujeme, že akosi zaspali éru etnického pobytu. Prakticky nekontrolovateľne narušili byrokratizujúce štátne útvary v Európe svojou prítomnosťou a vysoko vyvinutým zmyslom pre slobodu.

V 18. Storočí za Márie Terézie bol vydaný rozkaz o bezpodmienečnom usadení. Rómovia sa prestali venovať remeslám, ktoré ich preslávili. Európa im vnútila kšefty a krádeže. Tým, že ich okradla o slobodu konania. K rómskej menšine sa hlási na Slovensku iba 90-tisíc obyvateľov, hoci je ich oveľa viac. Slovenskí Rómovia sa hlásia k slovenskej a maďarskej národnosti- kríza etnickej identity, nízka úroveň vzdelania, odlišná kultúra, chudoba, kriminalita spôsobujú sociálny odstup a zlé vzťahy medzi Rómami a majoritnou populáciou. Tieto rozdiely a názory, že Rómovia sú príťažou pre spoločnosť, sa vo verejnosti nemenia od tereziánskych reforiem. Zápasí s nimi celá Európa. Na Slovensku je rómsky problém o to väčší, že si za socializmu zvykli, že štát sa staral o ich materiálne potreby ako výchovu. Recept na riešenie nie je.

Na tom, že na Slovensku budú žiť a rodiť sa Rómovia, ktorí svoj zlý zdravotný stav a vyššiu úmrtnosť prekrývajú nevedomky, teda živelne vyššou natalitou, sa nič nezmení. Veľa sa nezmení ani na našich postojoch k Rómom a, naopak, vzťah Rómov k nám. Z bludiska rómskeho problému nás nevyvedú peniaze, dotácie nadáciám ani negatívna či pozitívna diskriminácia. Riešenia na spôsob amerických indiánskych rezervácií či belošská prevýchova austrálskych aborigénov sú hanbou civilizácie. Ani rómske getá v Európe nás nemôžu naplňať pýchou. Musíme sa pripraviť na dlhú cestu, krok za krokom posúvať rómsky problém na pleciah samotným Rómom. Nepôjde to bez pomoci rómskej inteligencie, bez odvahy vybočiť z normy. Ten rómsky príbeh je takmer nekonečný, a predsa musíme rozmýšľať o jeho konci.

Príloha A

JÁN BERKY MRENICA

husľový virtuóz, skladateľ

* 11.05.1939 Očová

† 12.10.2008

„Slováci boli odjakživa ťažko skúšaní, ale hudba, folklór a odkazy našich predkov zdvíhali našich ľudí zo zeme bez rozdielu, či to bol Rusín, Slovák, Róm. Dôležité je uvedomiť si, každý človek si je rovný. Pretože všetci sme tu na tejto Zemi krátkej návšteve.“

vzdelanie

1956 - 1958 Stredné odborné učilište, odbor zámočník, Partizánske

1958 - 1962 diaľkové štúdium na Štátnom konzervatóriu v Bratislave, odbor husle,
u profesora Albína Vrteľa

Ján Berky sa narodil ako tretí z piatich detí. Keďže ho mohli nájsť všade, kde bola voda, obzvlášť rád chytal v potoku ryby, dostal prívlastok Mrenica. V ranom veku sa stal polosirotou. Tesne pred koncom vojny mu zabili mamu, po ktorej zdedil hudobný talent. Jeho prvé vystúpenia s vareškami dopĺňala krásnym, ľubozvučným spevom práve ona. Hudbu od malička vnímal ako dar. Už ako sedemročný si privyrábal vyhrávaním pod oknami bohatých gazdov vo svojom rodisku. Prvé ozajstné husle dostal od chudobnej vdovice s dovetkom: „Janko, na, tu máš husle od môjho nebohého muža, hraj na nich a spomínaj na mňa v dobrom.“ Popri ťažkom a neradostnom detstve sníval sen – študovať hru na husliach, keďže hudba bola pre neho zmyslom života a pomáhala mu zabudnúť na každodenné trápenie. Sen sa mu splnil až neskôr, lebo biedne pomery doma ho prinútili ísť do učenia, kde by získal bezplatné ubytovanie a stravu. Tak sa dostal do učenia do SOU v Partizánskom. Práve v ňom pôsobil majster odborného výcviku, ktorý ho mal rád. Vedel, že túži po hudobnom vzdelaní, ale najmä, že chce hrať na husliach. Vždy keď sa dalo, ho odbremenil od práce pri brúske a zveráku, aby mu šetril šikovné prsty. V učilišti založil hudobnú skupinu, s ktorou hrával na večierkoch a na vystúpeniach pre iné učilištia. Ako výnimočný talent urobil skúšky na bratislavské konzervatórium, ktoré neskôr absolvoval diaľkovo. Láska k hudbe mu nedovolila, aby prestal snívať svoj sen. Ani vtedy, keď sa vracal domov, kde ho nikto nečakal a kde v skromnom domčeku žilo 8 ľudí. Ťažké chvíle ho posilňovali a upevňovali v ňom predsavzatie, že ak niekedy bude mať rodinu,

jeho deti tento pocit nikdy nesmú zažiť a domov sa budú vracieť rady. Toto želanie sa mu splnilo. Spolu s manželkou Evou vychoval tri deti, ktoré sa úspešne uplatnili v živote. Najstaršia Anka absolvovala filozofickú fakultu s červeným diplomom a v súčasnosti pracuje v štátnej službe. Hudbe sa nechcela venovať, vraj je v rodine už dosť muzikantov. Syn Janko je huslista, hrá v orchestri Diabolské husle, ktorý založil jeho otec. Najmladšia dcéra Evka skončila konzervatórium a pôsobí vo Viedni, kde sa vydala. Dobrá a starostlivá manželka a matka, s ním prežila celý muzikantský život. Rodine, ktorá bola u nej na prvom mieste, obetovala svoju hudobnú kariéru. Túžba venovať sa opernému spevu a ľudovým piesňam ostala nenaplnená. Síce úspešne urobila konkurz na speváčku do SLUKU-u, ale pol roka po svadbe otehotnela. Preto si urobila zdravotnú školu a dvadsaťpäť rokov pracovala, ako sestra. Excelentný muzikant preslávil svoju rodnú Očovú a celú krajinu v 52 krajinách sveta jedinečnou interpretáciou ľudových piesní. Ako koncertný majster pôsobil v Slovenskom ľudovom umeleckom kolektíve 32 rokov a 100 dní. Bol vždy za každý vtíp, ale okamžite zvažnel, keď išlo o muziku. Na skúškach nepoznal žiaden humor, chcel dokonale pripraveného muzikanta, ktorý odvedie profesionálnu robotu a do hudby vloží aj svoje srdce. Prostredníctvom svojho umenia spoznával na umeleckých vystúpeniach s vernými husličkami vo svete ľudskosť. V každej krajine sa snažil navštíviť predovšetkým školy. Zaujímalo ho, aká pozornosť sa venuje výchove detí prostredníctvom kultúry, ktorá spája bez rozdielu národnosti a vyznania. Neobišiel ani žiadne kultúrne ustanovizne, všetky svoje peniaze – „diéty“ obetoval na aktívnu účasť na kultúrnych podujatiach. Spoznávanie neznámych kultúr ho obohacovalo a z toho bohatstva pocitov a spomienok žije dosiaľ.

Rád spomína na koncertné turné po Indii v roku 1975, ktoré absolvoval SLUK a ľudová hudba pod jeho vedením. Táto krajina predstavovala pre neho div sveta. V programe mali okrem ľudových piesní aj skladby klasikov: napr. Solveginu pieseň, Monti čardáš, známeho Škovránka od Dinicu v jeho úprave, Šabl'ový tanec od A. Chačaturjana, Pizzicato polku od J. Straussa a mnohé iné skladby. V novinách hneď na druhý deň po vystúpení vyšiel veľkolepý článok, že SLUK podal vynikajúci umelecký výkon v speváckej i tanečnej zložke, ale veľká úcta patrí najmä umelcovi Indovi – Jánovi Berkymu-Mrenicovi. Okrem toho sa mu tu splnil jeho dávny sen - hrať na stradivárkach. Radostných okamihov zažil viac. Splnilo sa mu viac snov. Počas koncertného turné SLUKU v roku 1970 mal možnosť spoznať bohatú kultúru vtedajšieho Sovietskeho zväzu, ktorú veľmi uznával. Tiež cesta do Ameriky so SLUKOM v roku 1964 potom ešte raz v tom istom roku, 1970, 1974, 1978, 1983, 1986 - ale už so svojou ľudovou hudbou, ktorú viedol,

znamenal naplnenie jeho jedného veľkého sna. Pri opätovnej návšteve v roku 1970 dostal v USA husle od farára, ktorý mu ich daroval so slovami: „Janko, tieto husličky čakali na pravého hráča. Ním si ty. Husle patria tomu, kto ich vie rozcitlivieť, a ty si môj husľový mág. Sú to husle môjho otca. Dlho som ich opatroval, ale teraz patria tebe.“ Dnes ich opatruje ako jeden z najvzácnejších darov syn Ján Berky-Mrenica ml. V 80-rokoch koncertne vystupoval v rámci otvorenia Slovenskej reštaurácie na Filipínach. S ponukou prišiel vtedajší veľvyslanec Československej republiky na Filipínach Miloš Krivda.

Vyvrcholením jeho tvorivého snaženia bolo založenie špičkového hudobného telesa – orchester Diabolské husle, s ktorým koncertoval na pódiumoch doma i v zahraničí a pre ktoré doposiaľ komponuje a hudobne upravuje skladby. Je hlavným tvorcom folklórnej časti repertoáru tohto telesa. Aj keď v roku 1997 kvôli zdravotným problémom diabolské husle stíchli v jeho podaní, hreje ho pri srdci, že syn prevzal po ňom žezlo. Jeho prejav je síce iný, čo je prirodzené, má vlastné muzikálne videnie, vlastný hudobný prednes, ale rómska pieseň a hudba sa šíri naďalej. Hudobné teleso Diabolské husle je špičkovým interpretom skladieb rôzneho žánru, a v ich repertoári sa premieta slovenský, maďarský, ruský, rumunský, židovský a cigánsky folklór, čoho dôkazom sú aj prvenstvá na festivale Concordia d'Europa, Festivale Internazionale del Folklore v sicílskom Agrigente a na 2. medzinárodnom poľskom festivale Ciechocinek '98, zlatá platňa v roku 1999 za album Gypsy Dance, 3x cena Grammy od slovenskej hudobnej akadémie za Najlepší orchester. Napriek úspechom a obdivom po každej stránke neprijal ani najpríťažlivejšie ponuky žiť v inej krajine. Zostal verný svojej vlasti, svojmu mestu, kde dosiaľ žije, rodnej dedinke Očová, do ktorej sa rád vracia, lebo tam je doma. Očová je jeho srdcová záležitosť. Milovaná a milujúca dedina, ktorú preslávil všade, kam prišiel. Mal rád obyčajných ľudí, od ktorých vždy čerpal múdrosť, čestnosť, krásny a vrelý vzťah k ľudovej piesni. Poznal, že obyvatelia Očovej majú vrodenný cit ku kultúre a vedia rozlíšiť vytvorené hodnoty. Je nesporné, že slovenskej ľudovej hudbe spravil doma i vo svete dobré meno. Veľký priestor venoval inštrumentálnej úprave. Rád však spolupracoval s Janou Kocianovou, ktorá bola jeho veľmi pozornou žiačkou, keď pripravovali CD s rómskymi piesňami. Nezabúda na vynikajúceho Františka Zvaríka – pána speváka, ktorého hlasový fond a prejav bol neopakovateľný, Paľa Gábora, šarmantného Martina Babjaka, okúzľujúcu Grétku Švercelovú, Miroslava Dvorského a mnoho ďalších spevákov, s ktorými spolupracoval.

Mal šťastie aj v tom, že si mohol zahrať na rôznych podujatiach s vynikajúcimi

vrchárskymi muzikantmi z celého Slovenska. Bola to česť, ale predovšetkým obrovská skúsenosť, pretože to boli muzikanti, ktorí mali vrchársku hudbu v žilách, napr. vynikajúci cimbalista Ján Gašpar-Hriska, Rinaldo Oláh, Ján Berky-Dušík, huslista Róbert Gašpar, muzikanti Paľáčovi. Uprostred tvorivých síl ho zasiahla mozgová príhoda, ktorá zmarila mnohé z jeho plánov. Zo zdravého a energického muža, ktorý mal len päťdesiatšesť rokov, sa odrazu stal človek odkázaný na pomoc iných. Nedokázal sám chodiť, rozprávať, nebol schopný udržať v rukách nič. Ani milujúce husle, bez ktorých predtým nevydržal ani deň. Vďaka obrovskej láske a pevnému putu rodiny, ich pomoci a podpory, sa mu postupne zlepšila vrava aj chôdza. Iba ochrnutá pravá ruka akosi nechcela poslúchať. Pevná vôľa, odhodlanie žiť, lebo život má zmysel, ho postupne dovedli k tomu, že sa prinavrátil k svojim nerozlučným husličkám. Od svojho priateľa Ing. arch. akad. arch. Ladislava Švihela, riaditeľa Agrokomplexu, sa nechal nahovoriť na jeden koncert. Hral na ňom tak, že sám preberal stampri struny na husliach a syn Janko mu ťahal sláčik. Pre Martina Babjaka upravil ľudové piesne, ktoré vyšli na CD. Po dramaturgickej stránke spracoval výber svojich interpretácií, ktoré sú na hudobnom nosiči pod názvom Primášov sen. Napísal knihu spomienok Veselo s husličkami po svete a spolu s dcérou Aninou knihu Rómske piesne a múdre slová, aby národ vedel, že rómska kultúra je na patričnej úrovni, ktorá je v tých múdрых slovách. Jeho životná filozofia spočívala v tom, že nie je dôležité, a ani rozhodujúce, kedy z tohto sveta odíde, dôležité je, čo tu na pozemskom svete po sebe zanechá. Jeho vklad predstavujú jeho deti a umenie, ktoré zanechalo stopu. Bude slúžiť ďalším generáciám, a preto má z toho dobrý pocit. Má štyri vnúčatá, z ktorých tri sa vydali na hudobnú dráhu. Vnuk študuje na VŠMU odbor husle, vnučka Barborka je študentkou tretieho ročníka konzervatória, vnučka Alexandra študuje na gymnáziu, ale taktiež má nadanie, má krásny hlas. Najmladšia Bianka je ešte len tretiačka na základnej škole, ale nezaprie v sebe muzikantské gény. Možno raz vnúčatá založia ľudovú hudbu, v ktorej budú hrať jeho hudobné úpravy. Aj to považoval za krásne na živote, že má pokračovateľov. Nežil šesťdesiatpäť rokov zbytočne, zanechal svoju pečať v mladom pokolení, ktoré má rado hudbu. Bude šťastný, ak za niekoľko rokov verejnosť bude počuť jeho nasledovníkov. Bude to jeho chvála a zároveň zodpovednosť, aby boli poctiví, čestní hudobníci, ktorí budú milovať hudbu. Ján Berky Mrenica s manželkou, ktorí odsudzovali akúkoľvek nenávisť a intoleranciu voči ľudským bytostiam, zdôrazňovali, že ľudia sa musia vnímať podľa schopnosti a činov. Tvrdil, že svet sa dá zmeniť aj pomocou umenia, ktoré ľudí zušľachtuje. „Bol by som veľmi rád, keby každý človečik na Slovensku nezabúdala na to, kde sa narodil a kde je jeho miesto“. Ján Berky Mrenica nemal rád pózy,

nerád na verejnosti rozprával o tom, komu pomohol. Vravieval „Nič nerobím preto, aby o tom hovorili ľudia okolo mňa, robím to preto, lebo mám srdce ako človek na správnom mieste“.

Pôsobenie:

1958 - 1991 koncertný majster v Slovenskom ľudovom umeleckom kolektíve

1991 - 1997 založil a viedol orchester Diabolské husle

Ocenenia:

titul Zaslúžilý umelec

1995 Posol Slovenska – za šírenie dobrého mena v zahraničí udelené denníkom Slovenská republika

1997 štátne vyznamenanie Pribinov kríž

1997 Slovak Gold

2003 Krištáľové krídlo za rok 2002 za prínos v oblasti hudby

2003 Cena mesta Zvolen za celoživotné dielo

2004 Čestná cena desaťročia Slovak Gold

2006 Cena Banskobystrického samosprávneho kraja za jedinečnú a majstrovskú interpretáciu ľudovej hudby a zviditeľňovanie Slovenska v zahraničí

Pocty:

1998 Dokumentárny film o živote Jána Berkyho Mrenicu (scenár: René Lužica, réžia: Tomáš Hučko)

Hudobná tvorba:

12 LP platní

1998 Povedzte mojej materi (CD)

2000 Folklorika (spolu s Martinom Babjakom; CD)

2001 Veselo s husličkami po svete

2003 Na dobrú náladu (CD)

Primášov sen (zlatý nosič za predaj viac ako 5000 kusov)

Knižná tvorba:

1993 zbierka 50 najznámejších rómskych piesní – Náne odá lavutari

2001 Veselo s husličkami po svete (venované svojej žene a dobrým ľuďom)

2006 Rómske piesne a múdre slová (spolu s dcérou Aninou(Botošová, 2009)

(www.osobnosti.sk)

Príloha B

VERA BÍLA - speváčka

Speváčka Věra Bílá sa narodila 22. mája 1954 v Rokycanoch v hudobníckej rodine Giňovcou. V pätnástich rokoch začala žiť so svojím manželom Františkom, s ktorým si po desiatich rokoch adoptovali syna Františka. Svoju dráhu speváčky začala na rodinných slávnostiach, svadbách a zábavách s cimbalovou muzikou svojho otca Karola Giňu. Dnes vystupuje so svoju skupinou Kale v koncertných sálach a kluboch po celej Európe i v Severnej Amerike. Věra Bílá na seba a svoju kapelu upozornila v roku 1995, ktoré vyšlo za výdatnej producentskej pomoci speváčky Zuzany Navarovej album Rom pop, na ktorom svoje vlastné skladby predstavila skupina Kale. Pre mnohých bola vtedy už štyridsaťdvaročná speváčka z Rokycian skutočným objavom, pretože sa hudbe venuje od detstva. V roku 1998 vydala skupina Kale s Věrou Bílou druhý album Kale kalore (čo by sa dalo do slovenčiny preložiť ako Černí černouctí) a dokázala vypredať desiatky európskych sál. Vo Francúzsku ju zbožňujú, v Kanade jej vraj dokonca navrhli trvalý pobyt a vo Spojených štátoch bola hviezdou festivalu rómskej kultúry z celého sveta. Dalo by povedať, že je hviezda, lenže Věra Bílá zostáva svojská - úspech ju nezmenil ani v najmenšom. Naďalej žije vo svojom skromne zariadenom malom byte v Rokycanoch a naďalej všetkým novinárom opakuje, že je len obyčajná ženská. O obyčajnom živote neobyčajnej speváčky a ženy je i film Černá a bílá v barvě, ktorý takmer rok natáčala režisérka Mira Erdevički a ktorý mal premiéru na jar roku 1999. Vo filme, rovnako ako vo všetkých rozhovoroch, Věra Bílá hovorí, že sa sama nikdy nestretla v Českej republike s rasizmom a že by nikdy Česku republiku neopustila. "Ja by som nikdy nikam neodišla. Všade sa musí pracovať. Nikde nelietajú pečené holuby do huby. Ani v Kanade. Väčšina z tých, čo odcestovali, sa nakoniec vrátila späť. Keby sa tam mali dobre, nikdy by to neurobili. Narodila som sa v Rokycanoch a tu chcem, tiež umrieť. Mám tu svoju rodinu. I keď žiť tu nie je niekedy ľahké. Manžel a syn sú nezamestnaní a ja musím živiť rodinu, platiť nájom a ďalšie poplatky," povedala v rozhovore pre Zemské noviny Věra Bílá. Práve financie sa speváčke skoro stali osudnými... Věra Bílá bola totiž obvinená, že neoprávnene dostávala sociálne dávky, no nakoniec bola z viny zbavená.(www.romove.radio.cz)

Príloha C

CHARLIE CHAPLIN - tulák s fúzikmi a paličkou

Pred 120 rokmi, 16. apríla 1889, sa v Londýne narodil Charlie Chaplin, legendárny herec, režisér, scenárista, producent, geniálny mím, jeden z najväčších predstaviteľov americkej grotesky, nesmrteľná osobnosť svetovej kinematografie.

Medzi jeho najznámejšie snímky patria Kid, Diktátor, Zlaté opojenie, Cirkus, Svetlá veľkomesta, či Moderná doba. Zomrel 25. decembra 1977 vo švajčiarskom Corsier-sur-Vevey vo veku nedožitých 89 rokov. "Tento svet nie je svetom radosti - preto je treba v ňom udržať smiech všetkými silami..." znelo jeho krédo. Preslávil sa filmami o človečikovi Charliem, tulákovi s fúzikmi, veľkými vyčaptanými topánkami, paličkou a čiernym klobúkom, večne bitom, hnanom osudom z miesta na miesto. Charlie bol čudný chlapec, sentimentálny aj ľahostajný, zlodej aj poctivec, zbabelec aj odvážlivec, veselý aj smutný, opilec aj triezvy.

"Prišiel som na svet na predmestí Londýna. Mal som smutné detstvo, ale zdá sa mi ako sen. Petrolej do lampy sme kupovali za deravý groš v jednej drevenej búde, ktorá patrila dvom starým dáмам. Otec takmer hneď opustil rodinu, matka skončila po šiestich rokoch psychicky vyčerpaná v nemocnici", píše v autobiografii *Môj život v obrazoch*. Komik s rôznymi tvármi. Rodičia boli varietní herci, od malička s nimi vystupoval na javiskách londýnskych kabaretov a predmestských divadiel. Na školu nemal čas, musel prežiť. Od roku 1908 bol členom pantomimickej spoločnosti Freda Karnoa, kde pôsobil aj Stan Laurel. Pri zájazde do USA si Chaplina všimol priekopník americkej grotesky Mack Sennett a v roku 1913 ho angažoval do svojej filmovej spoločnosti Keystone. Počas roka 1914 tam natočil neuveriteľných 35 krátkych grotesiek, z ktorých sa len jedna nezachovala. Prvý raz sa na striebornom plátne objavil vo filme Chaplin si privyrába na živobytie v roku 1914.

Stal sa obľúbeným komikom, rozvíjal svoj vlastný štýl - jeho herecké polohy sú veľmi rôznorodé: komická, tragikomická, sociálno-kritická i psychologická. Obrovský úspech množstva krátkych príbehov, ktoré nakrúcal ako na bežiacom páse, radikálne zmenil jeho život, nie však osobnosť. Po prvej svetovej vojne sa názorovo rozišiel s Hollywoodom. Celovečerné filmy *Svetlá veľkomesta* sa smejú z konvencií a dvojakej morálky, *Moderná doba* je satirou na pretechnizovaný život. Už nechce len baviť, jeho filmy žalujú. Keď v roku 1938 ohlásil začiatok prác na novom, tentoraz už otvorene protifašistickom filme *Diktátor*, nemecká diplomacia mohutne protestovala. Adolf Hitler mal vraj po súkromnej

projekcii filmu niekoľko hodinový záchvat zúrivosti. V tom čase ho v Amerike obvinili z neamerickosti. Útoky neprestávali ani po uvedení jeho ďalšieho filmu - Monsieur Verdoux. Charlie Chaplin ešte stačil začiatkom 50. rokov v Spojených štátoch dokončiť film „Svetlá rámp“, ale jeho premiéra už bola v Londýne. V roku 1952 Chaplin odišiel do Európy, aby sa usadil v Corsier-sur-Vevey na brehu Ženevského jazera. V Londýne nakrútil v roku 1957 film Kráľ v New Yorku, v ktorom odsúdil činnosť Komisie pre skúmanie protiamerickej činnosti, ale aj svet reklamy a iné aspekty amerikanizácie života. Za toto dielo dostal Medzinárodnú cenu mieru. O deväť rokov neskôr nakrútil Grófkou z Hongkongu, dielo, ktorého príťažlivosť spočívala predovšetkým v hlavných predstaviteľoch – Sophii Loren a Marlonovi Brandovi. V roku 1972 mu v Hollywoode udelili Oscara za celoživotné dielo a popri mnohých iných oceneniach mu britská kráľovná Alžbeta II. udelila šľachtický titul. Richard Attenborough nakrútil v roku 1992 životopisný film Chaplin s Robertom Downeyom jr. v hlavnej úlohe a Geraldinou Chaplinovou (jeho dcérou) v úlohe Chaplinovej matky a teda vlastnej starej mamy (TASR, 2009).

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BALVÍN, J. - KUSIN, V. *Filozofické aspekty sociálnej práce a edukácie v rómskych komunitách*. Nitra: UKF FSVaZ, 2009. ISBN 9788080945428.

BAKOŠOVÁ, Z. 2005 *Sociálna pedagogika ako sociálna pomoc*. FF UK Bratislava: Stumul, 2005. 203 s. ISBN 80-89236-00-6

BAKOŠOVÁ, Z. 2005 *Sociálna pedagogika pre pedagogické a sociálne akadémie*. Bratislava: SPN Mladé letá, 2005. 168 s. ISBN 80-10-00485-5

BÁRSONY, M. 193. *Tradícia rómskych remesiel*. Bratislava: WSA, 1993. 3s. ISBN 80-967075-1-5.

CANGÁR, J. 2003. *Ľudia y rodiny Rómov-Manuša andar e familia Roma*. Nové Zámky: Crocus, 2003. 239 s. ISBN 80-88992-42-7

CINA, S. 2002. *História a osobnosti romistiky* Spišská Nová Ves Grafotlač, 2002. 6s aj s. 8

DANIEL, J. a kol. 2005 *Prehľad všeobecnej psychológie* Nitra: Enigma, 2005. 249s. ISBN 80-89132-05-7.

HANCOCK, I. 2005. *My rómsky národ*. Bratislava: Petrus, 2005. strana ISBN 80-88939-97-6.

JANAS, K. 2008. *Zabudnuté tábory* Trenčín: Trenčianska univerzita, 2008 60-74s ISBN 978-80-8075-310-8.

KONDAŠ, O.-VONKOMER, J. 1971 *Psychológia a zdravý vývin spoločnosti*. Psychodiagnostika, 1971. 25-27s.

MANN, Arne B. 2000. *Rómsky dejepis*. Bratislava. Kalligram, 2000. 48 s. ISBN 80-7149-316-3

POLÁKOVÁ, E. (ed.). *Rómovia včera, dnes a zajtra*. KRK PF UKF Nitra. 86 s. ISBN 80-8050-302-8.

STOJKA,P.- PIVOŇ,R. 2003..*Náš život – Amáro Trajo*. Bratislava: Faber, 2003.6 s. ISBN 80-969055-0-03.

ZBORNÍK, 1999,*Rómovia včera, dnes a zajtra*. Spišská Nová Ves: Pedagogická fakulta UKF Nitra, 2000. 86s. ISBN 80-8050_302-8

Výroky slávnych. Albert Einstein [online]. 2010, [cit.2010-01-20]. Dostupné na internete: http://www.bibliaaty.sk/vyroky_slavnych-Einstein-Albert.html.

Dejiny Rómov. [online]. 2005-2010, Dostupné na internete <http://www.government.gov.sk/3632/dejiny-romov.php>

Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity Dejiny Rómov [online]. 2005-2010 [cit. 2010-4-23] Dostupné na internete <http://www.government.gov.sk/3632/dejiny-romov.php>

Teória osobnosti. [online]. 2009, [cit.2008-06-04]. Dostupné na internete: <http://www.zadanie.sk/index.php?go=karta&idz=9728>

Rómska komunita na Slovensku 2009, [cit.2010-3-24]. Dostupné na internete <http://referaty.atlas.sk/vseobecne-humanitne/nauka-o-spolocnosti/52903/?print=1>

Rómové v České republice Věra Bíla [online]. 2001, [cit. 2001-11-15]. Dostupné na internete: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18464>

Dnes 2009. *Charlie Chaplin – tulák s fúzikmi a paličkou*. [online]. 2009. [cit. 2009-04-07]. Dostupné na internete: <http://dnes.atlas.sk/pauza/osobnosti/555763/charlie-chaplin-tulak-s-fuzikmi-a-palickou>

Úrad Trenčianskeho samosprávneho kraja. 2009. *Vitajte Slovensko v Trenčianskom samosprávnom kraji*. Slovenská agentúra pre cestovný ruch, 2009. 15s.

Zdroj: <http://www.studentske.sk/web.php?sk=osobnost.htm&pred=ostatne>

<http://referaty.atlas.sk/vseobecne-humanitne/nauka-o-spolocnosti/52903/romska-komunita-na-Slovensku>

<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=58982>

HIVEŠOVÁ-ŠILANOVÁ, D. 2005. *Životopis Eleny Lackovej, charakteristika jej tvorby a súpis diela*. In Romano Nevo Ľil. [online]. 2005, 15. Ročník, 25.7.-28.8.2005. [2010-02-04]. Dostupné na internete:

<http://www.rnl.sk/modules.php?name=News&file=print&sid=3449>

Teória osobnosti. [online]. 2009, [cit.2008-06-04]. Dostupné na internete:

http://www.zadanie.sk/index.php?go=karta&idz=9728_

<http://www.rnl.sk/modules.php?name=News&file=print&sid=3449>

Rómska komunita na Slovensku 2009, [cit.2010-3-24]. Dostupné na internete

<http://referaty.atlas.sk/vseobecne-humanitne/nauka-o-spolocnosti/52903/?print=1>

Študentské stránky 2010. *Osobnosť*. [online]. 2010. [cit. 2010-03-31]. Dostupné na

internet: <http://www.studentske.sk/web.php?sk=osobnost.htm&pred=ostatne>

<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=58982> *Celý život som ku všetkým ľuďom pristupovala ako k rovnocenným partnerom*. [online]. 2008, [cit. 2008-08-07].

Dostupné na internete: <http://www.diskriminacia.sk/?q=node/655>